

זה הסיפור שלי

סיפורה של כרמלה זייד לבית רבינוביץ'

"...זה מקומנו, ומי שמת'אש והולך – מפסיד.
מי שאין לו שורשים – לא הקָה את שורשיו ! "

נולדתי כקרולה רבינוביץ' והיום שמי כרמלה זייד. אני מגוללת לפניכם את סיפור חיי מילדותי בפולין ועד בגרותי וזיקנתי כאן בארץ ישראל, בביתי שבגבעת זייד.

עשיתי את דרכי לבד כי גורלי היה לשרוד יחידה מכל משפחתי שנרצחה. העמסתי על עצמי משימה להנציח את בני משפחתי, לתרום ככל יכולתי לסביבתי – והצלחתי. אני משתלבת, משתתפת, מגייסת את כוחותיי, את יכולותיי, ומוכיחה את עצמי לאחרים ולי בכל תחומי החיים במקום החדש, כחלק ממשפחה של ראשוני המתיישבים, ששמרו וכבשו את ארץ ישראל. התבגרתי לאורם כאישה עצמאית היודעת את דרכה ומגשימה את שאיפותיה.

נולדתי בפולין, בה גדלתי ובה עברו עלי ילדותי ונעורי.

חיי דמו לחיי כל נערה בגיל 16-17: תנועת נוער, חברים, טיולים, וכנערה יהודייה גם פעולות ושיחות הקשורות בעיקר לארץ ישראל, חיי קיבוץ ועבודת אדמה. עד אשר... פרצה המלחמה, מלחמת העולם השנייה, שאנו, בעיקר היהודים, הפכנו לקורבנותיה. וכאן סיפורי מקבל תפנית חדשה ומתחיל סיפור שונה לגמרי.

בגיל 16 נאלצתי לעזוב את פולין, ומאז לא דיברתי על חיי שם ושנים לא ביטאתי בקול את חוסר הרצון שלי לחזור לשם. בליבי ידעתי שחזרה לשם עלולה להיות טראומטית בשבילי. עם חלוף השנים, כאישה מבוגרת, אם לילדים וסבתא לנכדים שמעתי על מסעות מאורגנים לפולין. אני עדיין לא רציתי לבקר שם אבל התחלתי למצוא צידוק לרצון לשתף את משפחתי בקורות חיי ולהכיר להם את נוף ילדותי.

בסופו של דבר נפלה החלטה לנסוע ל"שם". ההחלטה הייתה של טלי בתי, שנפגשה עם חברותיה מ'אורנים' לאחר שהן חזרו מביקור בפולין ואז היא אמרה בנוכחות אחיותיה, הילה וניצן, "אנחנו נוסעות עם אימא לפולין". וכך ההחלטה לנסוע הייתה של משפחתי.

בדיעבד, שמחתי לגלות שבני משפחתי מצאו את המקום שבו גדלתי עד גיל 16 שונה מהדימוי שהיה להם על היהודים בגולה. הם נוכחו לדעת כי בפולין התנהלו חיי תרבות עשירים. אותי כל זה החזיר לתקופה של ילדותי ונעורי, זה היה קשר ממשי ועשיר למוצא שלי. בבית הקברות היהודי בוורשה כל המצבות כתובות בעיקר בעברית. בני המשפחה נדהמו לראות את שפת היום-יום שלהם על מצבות נפטרים מן המאות הקודמות. הם מצאו שמות המוכרים להם מרחובות תל-אביב: זמנהוף, שלום עליכם, י.ל. פרץ וגם אביו של יאנוש קורצ'ק (גיוסף גולדשמיט) קבור שם. אלה, כמובן, לא רק שמות רחובות, אלו גם הסופרים שלמדנו עליהם וקראנו את כתביהם.

עיר הולדתי לנציץ' (Lenzyca), הסמוכה ללודז' (שהייתה מרכז תעשייתי גדול), לא נכללה בתכנית הסיור של הקבוצה שעמה נסענו, אבל לא ויתרנו, שכרנו רכב ונסענו כל המשפחה, בנותיי – טלי, הלה וניצן, יפתח בעלי, ורוני נכדתי הבוגרת (הבת של הלה) – למסע לעבר מחוזות ילדותי.

גיא נכדי נסע לשם, במסגרת מסע של בית הספר לפולין ואני כתבתי לו:

ג'א נכד יקר חמוד וחביב,
מה שלומך? מצניין לדעת איך עוברים עליך/עליכם הימים
הראשונים בביקור בפולין.
המון שאלות אך את התשובות עליהן אקבל רק כשתחזור
ארצה.
עכשיו אתה בפולין. הארץ שבה נולדת, שבה גדלתי ושמ
עברו עלי ילדותי ונעוריי.
חיי שמ דמו לחיי כל נצרה בלי 16-17, תנוצת נוצר,
חברים, טיולים פעולות ובעיקר שיחות על ארץ ישראל, חיי
הקיבוץ ועבודת אדמה.
עד אשר... וכאן מתחיל סיפור שונה לאמרי. פורצת
המלחמה, ואנו היהודים הם קורבנותיה. ומה על משפחתי?
הורי היו אנשים צעירים, בני 50, מטופלים בחמישה ילדים
שהואר ביניהם, אברהם, בן 25, סייט את לימודיו וכבר
men כמורה.
הצעיר, כתריאל בן 13, זה אתה חלל את בר המצוה שלו
ואני, כרמלה באמצע את העברים לוקחים הצרמנים –
השולטים עכשיו בעיר שלנו-לנציץ'-לעבודות שירות. בנות
משתדלות להסתתר בכדי לא לפגוש בחיילים הצרמנים.

אלי באו חברים מהציר הדולה, לודל, בצאתם לרשה
ומשם לוויילנה. הורי מסכימים שאצטרף אליהם.
ההורים והאחים מלווים אותי לתחנת הרכבת שם אנו
נפרדים. כולנו בטוחים שבקרוב נפגש אך היתה לו פרידה
לתמיד.

יותר לא ראיתי.

איק נמשכו החיים בטח סיפרו לכם ועוד יספרו.
גיא יקר וחביב, אתה בן גדול וחכם. אני מאד גאה בק.
מרגש אותי מאד שאתה צכשיו בפולין – שפעם, לפני הרבה-
הרבה זמן גם אני חייתי שם.

לא קלה ולא פשוטה היא ההחלטה שלך להגיע לארץ הלו,
לחיות פנים אל פנים את הלווצות והאסון שקרה לנו..
אני מרגישה כאילו אתה השליח שלי. מגיע לשם ומתייצב
בפני הורי ומשפחתי (שנרצחו כולם).

אני גאה להציג אותך, את נכדי, בפניהם ואתה אומר
להם, אני הממשיק שלכם. אני נכד של בתכם, אחותכם.
אנו שוב משפחה גדולה, חלקה, מושרשת בארצנו.
גיא שלי, אני בטוחה שבני משפחתי (שאינם), אוהבים אותך
וגאים בק. רק חבל וצר לי שלא יכולת לפגוש אותם.

מחכים לשובך אלינו, אוהבים אותך,
סבתא כרמלה ובנותיה.

מחוזות ילדותי

"סיפורי אל נצרה בת חמה צברה וחצי" – קרוליה רבינוביץ"

הבית שלנו

הכניסה הקדמית לבית שלי, מס' 15

זכרתי את מראהו ומיקומו של הבית שלנו וכשהגענו למקום לא היה לי ספק – כאן היה הבית שלי. חלק מהבית נשאר וחלק ממנו נהרס כי הרחיבו את הכביש על חשבון הבתים.

נכנסנו לחצר גדולה שסביבה היו בניינים ואני נזכרתי כי בילדותי היו במתחם 20 דירות, שבהן גרו שלוש משפחות של פולנים וכל השאר משפחות יהודיות. הבית שלנו היה אחד משלושת הבתים שפנו לרחוב אחורי וחלונותיו פנו לרחוב אחר. הבית הזה היה שייך למשפחת פרידה, משפחה אמידה שהיו לה בתים וחנויות ברחבי העיר והיה גם סוכן בית אשר ניהל את הבתים שהיו שייכים להם.

זו הייתה סביבה יהודית שהיו בה גם כמה פולנים. נזכרתי בנוהג של הפועלים הפולנים שהיו מבזבזים את כל כספם על שתייה כבר באותו יום שבו הם קבלו את משכורתם.

צליית האב בביתנו הישן...

אחי הצעיר קז'יק ואני נהגנו לשחק עם ילדי השכונה. היינו מיוחדים עם הילדים של משפחת פרידה שהיו בני גילנו. בבית הקדמי הייתה עליית גג שאף אחד לא גר בה והיא הייתה מקום המחבוא שלנו. כיום עליית הגג הזו משמשת למגורים.

הכניסה הקדמית לבית שלנו הייתה מצד שדרת ה-3 במאי (התאריך שבו ניתנה החוקה לפולין). שדרת ה-3 במאי הייתה רחבה מאד ושימשה מקום למשחקים וטיולים. צמחו בה עצים מסוגים שונים ובעיקר ערמונים (קסטנים). מעבר לשדרה עמד בית הכנסת הגדול וסביבו מבני הקהילה היהודית, ביניהם השוחט, המוהל, החזן וגם ה"שטיבלעך" – מבנים יותר קטנים שבהם התפללו החסידים, ביניהם סבא שלי שהיה חסיד של הרבי מאלכסנדרוב.

בבית הכנסת הייתה עזרת נשים. זכור לי שסבתא שלי (אמא של אמא – מרים פייגה) נהגה לשבת שם. בחגים אמא ליוותה אותה ומתוך דאגה ישבה איתה בבית הכנסת במשך כל השעות. אמא עזרה לסבתא בכל מה שנדרש, למשל היא שלחה אותי לשוחט לקנות עוף בשביל סבתא, או במקרים בהם חוט תחום השבת (שאינו קובעים את תחום השבת) היה נקרע, אמא הייתה שולחת אותי להביא את סידור התפילה של סבתא מבית הכנסת כי לסבתא היה אסור לשאת חפצים בשבת.

במקום שבו עמד בית הכנסת בנו הפולנים שיכונים. לדבריהם, מי שהרס את בית הכנסת היו הגרמנים. כיום כל הבתים נהרסו. חיפשנו שכנים או דיירים ותיקים ולא מצאנו. פגשנו רק אנשים לא יהודים, שגרים בבית הגדול.

המשפחה – כולם ויחידים

צומדים: (מימין): טל'ה, אברהם, ביבה, קאלי'ק
יושבים: (מימין): אבא-מנחם-דוד רבינוביץ' ואמא- הינדא לבית זילברמן
כולם צומדים את הטל'ה והאבא.

במשפחתי, משפחת רבינוביץ', היינו חמישה ילדים: אברהם יליד 1914, גוציה ילידת 1917, בִּיבָה ילידת 1920, אני – קרולה ילידת נובמבר 1923 וקזייק יליד 1926. בין ילד לילד הפרידו שלוש שנים, אני הייתי הרביעית. ההורים עסקו במסחר והיו עסוקים וטרודים. הבית היה קטן וההורים שלי רצו מאוד לשכור דירה יותר גדולה בגלל שהילדים גדלו וזה כבר לא התאים שכולם יגורו ביחד ב-2-3 חדרים. אני זוכרת שהלכנו לחפש דירה, אבל בסופו של דבר זה לא יצא לפועל כי הזמנים נעשו קשים יותר.

יֵפָה

אַכְרֵם

אחי הגדול, אַכְרֵם (אברהם), היה בחור חכם, יפה ומוכשר. הוא למד הוראה ורצה להמשיך ללמוד באוניברסיטה של וורשה אבל לא קיבלו אותו בגלל יהדותו. כעבור שנים פגשתי בן כיתה שלו שהגיע ארצה. כשאשתו של זה שאלה מי זה אַכְרֵם רבינוביץ', הוא אמר: "הכי יפה, הכי מוכשר, הכי-הכי-הכי מכולנו" וזה כבר אמר לי הכול.

אנחנו נחשבנו למשפחה למדנית. לַיֵּפָה, היה ראש משגע וכל החברות היו באות ללמוד איתה. אני הייתי שונה וכשהמורות רצו להגיד לי כמה אני לא טובה, כמה אני חצופה, הן היו אומרות: "את כבר לא תהיי כמו האחיות שלך, את כבר לא תגיעי לרמה שלהן". ובאמת, אני חושבת שהייתי יותר חצופה ויותר עצמאית ולא כל כך ממושמעת. אני חושבת שבגלל זה סבלתי מאד בבית הספר כי המורים בזמנו לא אהבו את התנהגותי.

"הגרסה לתנועת הנוער הציונית – 'גורדוניה'"

בפולין של שנות ה-30 היו תנועות נוער ציוניות, אחת מהן הייתה "גורדוניה", תנועת נוער שהוקמה ע"י מנהיגים צעירים בפולין על שמו של א.ד. גורדון. התנועה פעלה על פי דרכו ותורתו ואני הייתי חברה בה, בסניף הלודז'אי.

בתנועה היינו יוצאים למחנה מחוץ לעיר, מן יום שדה כזה.

היינו עוברים בתהלוכה בתוך העיר, עם התלבושת של "גורדוניה" –

חולצה אפורה ועניבה בצבע משתנה לפי השכבה.

היו בתנועה שלוש שכבות: ניצנים, צופים ומגשימים,

ובכל פעם שהיינו עולים שכבה הייתה העניבה

מתחלפת בהתאם: כחולה, ירוקה וצהובה.

הסיסמה של "גורדוניה" הייתה 'עלה והגשם'.

החיים שלי ושל אחותי גוצ'ה עברו בתנועה.

מנהל בית הספר שרצה לעקוץ אותי על שאני משתתפת בפעילויות של התנועה אמר לי, בפולנית – "מוצא חן בעיניך להסתובב ברחוב, כי עושים תהלכות, עם התוף והחצוצרה" – כאילו מתח עלי ביקורת.

אָפּרם היה ראש הסניף, אז הוא היה כאילו מרוחק ממני. גוצ'ה הייתה מדריכה של קבוצת הגיל שלי. את רוב הזמן בתנועה העברנו ביחד בהכנה של מחנות, מסיבות. למשל כשהיינו חוגגים את חנוכה למדנו על החג, הכנו הצגות והיינו מופיעים באולם גדול בפני ההורים ובפני הבוגרים. עשינו גם מסיבות לכבוד א.ד. גורדון ומנהיגים נוספים בארץ. לעתים היינו עושים מסיבות על הארץ וזה היה כמו חלום. היו באים שליחים ומראים לנו תמונות מהארץ. בין השליחים הייתה גם שליחה שהביאה תמונות מבן שמן כי היא רצתה לגייס משפחות שישלחו את ילדיהן ללמוד שם.

כל זה נראה היה כלא מציאותי, זה היה כמו חלום לעומת החיים שלנו בפולין.

יחד עם כל הסיפורים על הארץ, לא שמענו בכלל על הערבים בארץ. אני זוכרת שבשנת 1938 בעיתון של "גורדוניה" – "נאש פשגלונג" (NASZ PZEGŁOND), הופיעה תמונה של אלכסנדר זייד, ממקימי 'בר-גיורא' ו'השומר'. בכתבה סופר שערבים רצחו אותו. אני חושבת שזו הפעם הראשונה ששמענו שיש מי שמתנגד להתיישבות היהודית בארץ ישראל.

היחסים בין היהודים לפולנים לפני המלחמה

האם הרגשנו אנטישמיות? כן, האנטישמיות הייתה מורגשת בכל צעד ושעל. הגויים היו מאוד תלויים ביהודים, אבל שנאו אותנו.

כילדים חטפנו אבנים מהילדים הגויים. הם היו עושים כדורי שלג, בתוכם היו שמים אבנים וזורקים אותם עלינו. בבית הספר היו שלושה חלקים: בחלק אחד למדו הילדים היהודים, בהמשך היה חלק של הבנים הפולנים ואחר כך של הבנות הפולניות. הגיע המצב לידי כך שהיו משחררים אותנו יותר מוקדם – הצלצול אצלנו היה מקדים, כדי שהילדים הפולנים לא ירדפו אחרינו, לא יזרקו עלינו אבנים ולא יקללו אותנו. הקללות שלהם כמו "פרשיבי ז'דובקה" (יהודיה ארורה) היו משפילות. הם גם היו צועקים "ז'ידי דו פלסטינה" (יהודים לפלסטינה). לא שהתנגדנו ללכת לפלסטינה, חלקנו אפילו רצה בזה, אבל מצידם היו אלו קריאות גנאי, כי הם הרי רצו להיפטר מאתנו. אבל זה לא היה העיקר כי זה קרה לפני המלחמה שפרצה ב-1939.

כמעט בכל שבוע הייתה לפולנים הקתוליים הדתיים חגיגה של הקדוש הזה והקדוש ההוא, ואז הם היו מוציאים מהכנסייה את הדגלים ואת הפסלים וסוחבים אותם בתהלוכה. לתחושתנו וזכרוננו מי שנשאו את הפסלים היו דווקא ה"זונות" הכי גדולות בעיר....

בכל פעם שנהגו לצעוד בתהלוכות אלה, אנחנו הילדים היינו מציצים מהחלונות המוגפים בוילונות, חששנו שיזרקו עלינו אבנים. הם היו יוצאים מהכנסייה מוסתים, בטוחים כי היהודים רצחו את ישו – האלוהים שלהם.

בכנסייה הבנדיקטנית אצלנו בעיר, הייתה גופה חנוטה של ילד או ילדה בתוך ארגז מתים קטן עם מכסה זכוכית שאפשר היה לראות דרכו את הילד. הנוצרים האשימו את היהודים ששחטו אותו כדי לקחת ממנו דם למצות של פסח. ראיתי זאת במו עיניי כאשר מתוך סקרנות ביקרתי בכנסייה הזאת עם חברה שלי. לא היה עלי שום סמל או סימן שאני לא אחת מהם, נכנסתי לכנסייה הרגילה ומאד התרשמתי. מצא חן בעיני השקט, השירה והקריאה, הייתה שם הרגשה של קדושה. לא כמו אצלנו היהודים שבבית הכנסת נהגו להתפלל בקולי קולות והילדים היו מתרוצצים בין הספסלים. למעלה יושבת אמא אז רצים אליה במדרגות, למטה יושב אבא וגם אליו רצים. למרות שבית הכנסת שלנו היה מקום יפה ומטופח, עם חלונות מזכוכית צבעונית וגינה, היחס של האנשים למקום הזה הוא לא של קדושה. לעומת זאת, הכומר עם הלבוש שלו, עם הילדים, עם הפעמונים שמסביבו, השירה והנגינה וכולם כורעים בך – זה מאוד השפיע עלי.

השנאה ליהודים לא הייתה רק מבחינה דתית אלא גם בגלל רמת החיים ובגלל שהם חשבו שהיהודים מרמים אותם. הם חשבו שהיהודים עובדים פחות מהם ולמרות זאת הם היו בעלי דירות יותר מסודרות, לא כמו אצל הכפריים שהיה להם בית עם לבנים מבוץ.

כל היהודים היו קונים בשוק. האיכרים הפולנים היו באים מהכפר, מביאים את החמאה, את הגבינות ואת הביצים והיהודים היו באים לשוק וקונים. אמא שלי הייתה קונה 30 ביצים או 60 ביצים, תלוי בעונה והייתה מביאה הביתה גם תרנגול הודו, תרנגולת וקצ'קה (אווזה).

האיכרים, אחרי שסיימו למכור את תוצרתם היו הולכים לקנות אצל היהודים את כל מה שהם היו צריכים. למשל בחורף היו קונים מעילים ובגדים לילדים. אני לא זוכרת שהיו הרבה חנויות של גויים בעיר, כמעט כל החנויות היו של יהודים.

בשבת וביום ראשון היהודים סגרו את החנויות. בשבת, בגלל קדושת השבת וביום ראשון בגלל חוקי המדינה. הכפריים שהיו באים העירה לכנסייה, היו נכנסים, כבדרך אגב, הביתה או לחנות מאחור, כדי לקנות אצל היהודים. כפי שאמרתי, הם היו תלויים בנו ואנחנו היינו תלויים בהם. יחד עם זאת, הם קינאו ושנאו אותנו מאד.

האיכרים הפולנים עבדו אצל בעלי הקרקעות בשיטה פיאודלית, כמעט כמו עבדים.

אמי

אמא שלי, הינדה זילברמן, הייתה ילידת לנצ'ץ. לאמי היו עוד שלוש אחיות ושני אחים. שתי אחיות, פרל ואסתר ואח אחד מיכאל גרו בלודז'. אחותה השלישית, שרה, גרה בווצלבק (Wloclawek), והאח הצעיר, משה, גר בלנצ'ץ.

משה היה קשור מאוד לאמי שהייתה בוגרת ממנו בעשרים שנה, היא שימשה לו כאם וכידידה קרובה, אליה היה מביא את דאגותיו האישיות ביותר ומתייעץ בשאלות אינטימיות. משה למד חייטות, התקדם במקצוע כי היה מסור ודייקן בעבודתו. הוא היה פעיל במפלגה הסוציאליסטית היהודית (הבונד) והתנגד לציונות. הוא נשא לאישה את רבקה ונולד להם בן, חיים-ולוול. הם גרו בלנצ'ץ לא רחוק מאתנו. סבא שלי, אבא של אמי, יצחק-הרש זילברמן היה חסיד של העיר אלכסנדרוב. אשתו, סבתא שלי, נקראה מרים-פייגה.

אמא סיפרה לנו שכשסבתא הייתה צעירה הייתה באזור מגוריה מגפת טיפוס. השלטונות נהגו לערוך ביקורת בבתיים כדי לבדוק אם יש חולי טיפוס בבית. מאחר שהיהודים התנגדו לאשפוז בבית חולים – לימדו את סבתי, שהייתה ילדה קטנה, להגיד בגרמנית "אני לא חולה". עוד סיפרה לי אמא כי בילדותה של סבתא היו בפולין חילופין של צבאות שונים: גרמנים, קוזאקים ורוסים. היה אז רעב גדול, סבתא וחברותיה נהגו לחלק להם לחם. במשך תקופה מסוימת, במלחמת העולם הראשונה, התאכסן בביתנו חייל גרמני שהיה תופר לעצמו את הכפתורים וממנו למדה אמי לתפור כפתורים. בזמן ההפצצות סבתא הייתה רצה עם נכדה הבכור, התינוק אברהם, למקומות שאפשר היה להסתתר בהם.

אבי

אבא שלי, מנחם דוד רבינוביץ', היה יליד לוביץ'. אבא נולד במשפחה דתית והיה הבן הצעיר מתוך חמישה ילדים: הבכור פנחס, ואחריו שלוש אחיות – טובה, דבורה ואסתר.

הסבא מצד אבא נפטר בגיל צעיר בהיותו בן 40 בלבד. סבתא (אותה אני זוכרת מילדותי) הייתה באה לבקר אותנו ומביאה מאפה מעשה ידיה.

בנעוריו, לפני נישואיו, למד אבא לעבוד על מכונות סריגה של גרביים.

סיפורים מחיי המשפחה שלנו

בבית דיברנו פולנית ויידיש. ההורים דיברו ביניהם יידיש אבל שלטו גם בפולנית. אנחנו הילדים יכולנו להתבטא טוב יותר בפולנית.

כפי שסיפרתי אבי למד לסרוג גרביים על מכונות מיוחדות. מאחר והמכונות השתכללו עם הזמן היה צורך בהחלפתן ואבא היה נוסע ללודז' להזמין מכונות מתקדמות יותר. למרות שפרנסה רבה לא הייתה בעסקי הגרביים אבא היה קשור לעבודה הזאת והיה לו קשה להתנתק ממנה. אמא תמכה בו ועזרה לו בארגון. רק כשהמכונות הפכו להיות גדולות ומיוחדות הפסיק אבא לקנות מכונות, ומכר בעזרתה של אמא בגדים (אותם הוא קנה בלודז') לאיכרים הפולנים. האיכרים הפולנים היו באים בימי ראשון לכנסייה ואחרי התפילה היו מגיעים אלינו הביתה כדי להצטייד.

אצלנו בבית, בארון הזכוכית (ויטרינה), אבא שמר ספרי קודש בכריכת עור. הספרים האלה עברו מדור לדור. בדף הראשון בכל אחד מהספרים הייתה הקדשה מאב לבן. לדוגמא: נפתלי רבינוביץ', אחריו כתריאל רבינוביץ', אחריו דוד רבינוביץ' – אבא שלי. ככה אני יודעת שהמשפחה עסקה בנושאי יהדות. חוץ מתנ"ך היו בבית הורי ספרים של רבנים וספרים עם פירושים. היינו משפחה עם שורשים שכיבדה מאד את תורת היהדות, יחד עם זאת גם המשפט "אהב את המלאכה ושנא את הרבנות" היה מקובל אצלנו.

שמי בבית היה קרולה רבינוביץ', אך כבר בתנועה התחילו לקרוא לי כרמלה. אחי אָפֶרם היה צעיר מדוד משה בחמש שנים בערך והיה קשור אליו מאד, משה היה לו כאח בוגר, כמדריך וכמגן. אך רק דבר אחד הציק לנו – לאָפֶרם לגוצ'ה ולי. אנחנו היינו ציונים ופעילים בתנועה הציונית והדוד משה, כאמור, היה 'בונדאי' אנטי-ציוני, והוויכוחים על הנושאים האלה גרמו להתרחקות מסוימת בינינו.

בית הספר הראשון שלי בלנציץ' היה בנוי על מגרש גדול, מגרש ששימש את הילדים היהודים ואת הילדים הפולנים למשחקים, לטקסים ולהופעות.

כמו שסיפרתי, בית הספר היה מחולק בין היהודים לפולנים ואף פעם לא יצא לנו לשחק יחד או לעשות הופעה משותפת.

הילדים הפולנים היו מאד אלימים כלפינו ובשלב מאוחר כשהאנטישמיות שלטה ברחובות זה הגיע גם לסביבת בית הספר.

כל המורים שלנו, כולל המנהל, היו יהודים. בכיתה של היהודים, למדנו בנים ובנות ביחד. היו לי הרבה חברות והמורות דאגו שנכין שיעורים ביחד, אני הייתי צריכה לעזור להן. הבנים הקטנים למדו גם ב"חדר" והמלמד היה מלמד אותם עברית עם תרגום ליידיש. אך הם למדו מעט שעות ורק לימוד בעל-פה.

בבית הספר למדנו בשפה הפולנית, למדנו היסטוריה, גיאוגרפיה, ספרות ושירה פולנית. למדנו הרבה שירים בעל-פה, שירים על המנהיגים הפולנים, על המדינה ועל כל מה שקשור בה. התקופה בה אני למדתי בבית הספר הייתה כשפולין הייתה חופשית. אני הייתי תלמידה טובה, ואם לומר את האמת, כולנו, כל האחים היינו תלמידים טובים, מצטיינים, עם זיכרון טוב וידע.

בפתח בית הספר – בנסיעה לפולין

כל הלימודים בבית ספר היו קשורים אך ורק לפולין והיו רק בפולנית שום דבר לא היה קשור ליהדות. אבל, למרבה המזל אפשרו לנו לקיים בבית הספר פגישות של התנועה. היה לנו שם סניף של "גורדוניה" ובו היינו מתכנסים בנים ובנות יחד. בתנועה למדנו על היהדות, על החגים ועל הגיבורים היהודים.

בפולין יש חופש גדול מהלימודים בחורף, ואז היינו משחקים במשחקי שלג. היינו סוחבים את המגלשה למקום גבוה ומחליקים למטה, בהתחלה עם מגלש יחיד ואחר כך עם שניים. ההורים היו שוכרים כרכרה עם סוס ומגלשיים והיינו נוסעים מחוץ לעיר למקום שבו היה שלג רב. היינו מעמיסים על הכרכרה את המגלשות האישיות הקטנות, אחד אחרי השני בשורה ונוסעים כשהסוס סוחב את כולנו.

אמא ישבה בדרך-כלל עם ילד קטן מקדימה, היתר היו משתמשים במגלשיים האישיים והכרכרה הייתה סוחבת אותנו. היו משחקים נוספים כמו לזרוק כדורי שלג ולבנות עם כל הילדים איש שלג שמחזיק מטאטא, עם כובע על הראש ועם גזר בתור אף.

בקיץ, היינו משחקים בחצר עם כדור ואני זוכרת שאני ועוד כמה בנות "עשינו חנות", היינו מרסקות לבנה אדומה כאילו הייתה קקאו. משחקים נוספים שהיו מקובלים אז ומקובלים גם היום על נכדי – חמש אבנים, קלאס וקפיצה בחבל.

צט חברותי –

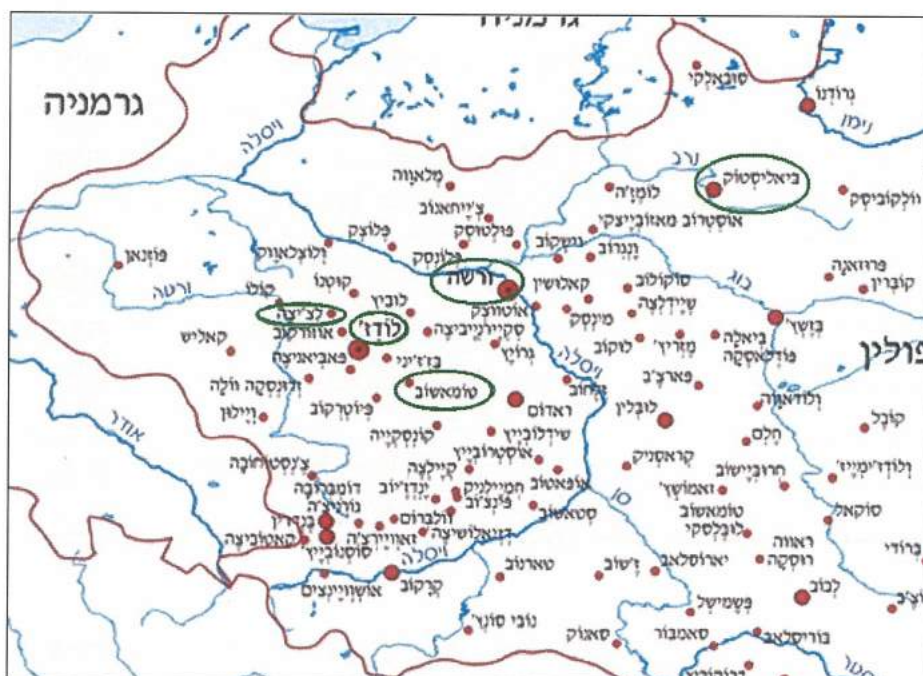
מימין: מוניה אדמוניץ, פרנקה אורבוק, לולה גירנוביצקה,
אני – כרמלה, ואיטקה ליסנר

”התנועה מקימה מחנות קיץ לנאצר, ואני צולקת את הבית בכדי
לצבור האחנה הקיץ הקרוב לבית. זאת התכנית לצמן הקרוב,
לקיץ הזה של 1939...”

הבריחה לוורשה עם תחילת המלחמה

ב-1 בספטמבר 1939, כשפרצה המלחמה ולי טרם מלאו לי 16, לא הייתי בבית.
השתתפתי כמדריכה מטעם תנועת "גורדוניה" במחנה קיץ קרוב לעיר טומשוב.

העיר שלנו וכל האזור, נכבשו מידי הצבא הגרמני. כל האוכלוסייה, כולל חיילי הצבא הפולני, שאיבד את השליטה והתפזר, צעדו ביחד לוורשה. כולם קיוו שוורשה הבירה תצליח לעמוד בהתנגדות לגרמנים.

גם אנחנו, קבוצה גדולה של חברים ממחנה הקיץ, לקחנו כל אחד חבילה וצעדנו ברגל לוורשה. המטוסים הגרמנים הפגירו את הדרכים, שהיו מלאות בשיירות הפליטים שצעדו ברגל עם כל החבילות שיכלו לשאת איתם. הדלק למכוניות נגמר, כך שהרבה מכוניות נתקעו בצדי הדרכים. גם הסוסים שנפגעו מההפגזות היו מונחים בכל מקום חלקם פצועים, חלקם מתים.

גברים רעבים, בעלי אומץ, היו חותכים את בשר הסוסים ומבשלים. מי שהיה יכול אכל, ומי שנגעל או שמר על כשרות – לא אכל.

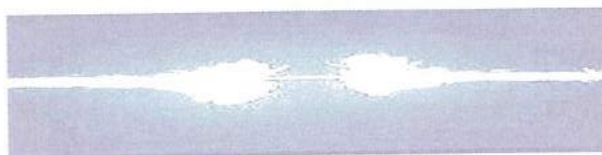
באחת ההפגזות נפל פגז קרוב מאד אלינו. מהבור שנוצר ניתזו המון אבנים ואדמה והחבילות כולן נקברו בבור הזה, גם החבילה שלי. כשברחנו מהמחנה זרקנו לתוך סדין כל מה שהספקנו לאסוף – בגדים, נעלים וכד'. בתוך החבילה שנשאתי הייתה גם קופסת התמונות והמכתבים שנשלחו אלי מהבית, כל מה שהיה בה התפזר ואבד. חברים שעברו אחר-כך במקום והיו בטוחים שאני נפגעת שם התפלאו לפגוש אותי שלמה ובריאה בוורשה.

כשהגענו לוורשה הלכנו לבניין שבו שכנו המוסדות המרכזיים של תנועת "החלוץ" ושל "גורדוניה", התנועה שלנו. השתכנו באולם של הבניין וישנו על הרצפה.

מה שהיה קשה ביותר הוא שלא היה לנו אוכל. יכול להיות שתושבי ורשה אגרו בכל בית קצת מזון, אבל לנו הפליטים לא היה מה לאכול. המוני האנשים שהגיעו לוורשה פרצו את המחסנים של המזונות שנשמרו בעיר וכולם התנפלו על שקי האורז, שקי הסוכר והקמח. תורים ארוכים היו ליד המאפיות שכן הצליחו להשיג קמח ותוך כדי העמידה בתור נפגעו אנשים מההפגזות של המטוסים הגרמנים. לצבא הגרמני היו בסיסים קרוב לוורשה. התותחים שלהם עמדו בפרגה, בכניסה לוורשה, והפגזו כל הזמן את העיר. במקומות אחדים הצבא הפולני שלא נכנע מיד, השיב אש. המלחמה נמשכה והיה הרס טוטאלי, היה רעב אין אוכל ואין כלום!

יום אחד מכר שלי אומר לי: "אָפּרם אחיך נמצא בוורשה". הסתבר שהוא גוייס לצבא הפולני בתחילת המלחמה, וכשהגרמנים נכנסו ללנציץ' אחי צעד עם כל המגוייסים לוורשה. הוא השתכן במקום מסתור מפני ההפצצות של הגרמנים. לפעמים היינו נפגשים. מצד אחד מאד שמחתי לפגישה ומצד שני כאב לי והצטערתי לפגוש אותו במצב של בדידות ומחסור. מכיוון שהייתי עם החבורה שלי והיינו מוציאים קצת פרודוקטים ומכינים ביחד את האוכל, דאגתי להביא אוכל גם לאָפּרם.

כאמור, ב-1 בספטמבר 1939 החלה גרמניה בהפצצות כבדות ביותר על ערי פולין בכלל, וורשה בפרט. במשך חודש ימים הצליחו הלוחמים הפולנים להגן על ורשה, אולם בחודש אוקטובר 1939 וורשה נפלה בידי הגרמנים. למרבה האירוניה אנחנו שמחנו מאד על המפלה. היינו במצב בלתי אפשרי ורצינו שזה ייגמר כבר. לא ידענו מה קורה כי לא היה רדיו ולא היה לנו קשר עם הבית, וכמובן שלא יכולנו לשער מה עוד עומד לקרות, עכשיו כל אחד רק רצה להגיע הביתה, לראות מה קורה שם.

"מציאות מתרחשית הדברים בצורה שונה מאד..."
לא כק... לא לפי המתוכנן...
הצבא הגרמני פורץ לפולין, כובש צרים מרכזיות – כולל וורשה,
ומתקדם במהירות".

בחזרה ללנציץ' לבית, אין שינוי לטובה

התארגנו כמה חברים מהתנועה וביחד עם אָבֶרס השגנו עגלה וסוס והתחלנו בנסיעה הביתה. בדרך הגענו ללוביץ' שם גרו הדוד לייזר והדודה דבורה (האחות של אבא) עם שני בניהם, נפתלי וכתריאל. הייתה להם מאפייה של עוגות ובכל התקופה הזו של ראשית המלחמה הם המשיכו לעבוד במאפייה. הם אירחו אותנו, האכילו אותנו ונשארנו לישון אצלם. למחרת המשכנו והגענו ללנציץ' – הביתה!

רק אז נודע לנו מה שהנאצים הספיקו לעשות במשך חודש אחד.

סיפרו לנו שקודם כל הכניסו את כל הגברים לבית הכנסת וסגרו אותם שם. את הנשים עדיין לא אסרו. נודע לנו שהצבא הגרמני נמצא בבסיסים שנעזבו על ידי הצבא הפולני והתותחים שלהם נמצאים בתוך העיר.

אמנם אנחנו היינו בבית, עם ההורים ואחי הצעיר אבל המצב היה לא יציב ולא ברור:

– גברים היו נחטפים וחלקם היו חוזרים אחרי כמה ימים. משה, האח של אמי, נלקח כבר בתחילת הכיבוש לעבודות כפייה ולמחנות ריכוז.

– היחס לנשים היה מזלזל ולפעמים אף יותר גרוע.

– היה עלינו לענוד כבר את הטלאי הצהוב על השרוול והפולנים האנטישמיים עזרו לגרמנים לזהות את היהודים.

– אסרו עלינו ללכת על המדרכה, לנו מותר היה ללכת רק על הכביש.

– החיילים הגרמנים ניצלו את העובדה שליהודים היו חנויות, הם היו לוקחים את הסחורות ואומרים: "ה' ישלם" וכמובן שאיש לא שילם עבורן.

אמא שלי תפקדה אז כראש המשפחה. בין השאר היא גם עזרה לשתי אחיותיה פרל ואסתר, וגם לאח מיכאל שחיו בלודז'. בלודז' המצב היה עוד יותר מאשר גרוע מאשר אצלנו ואמא הייתה קונה אצל האיכרים מזון, שמה במזוודה ושולחת אותי עם המזוודה באוטובוס ללודז' להביא להם אוכל.

לשרה אחותה של אמא שגרה בוואיץ־לונאק, נסעתי ברכבת. שרה גרה שם לבד עם שני ילדיה, כי את בעלה לקחו הגרמנים לעבודה במפעל לייצור נעליים. ברכבת לוואיצלונאק, הייתי מורידה את הטלאי הצהוב. לא פחדתי, היה לי אומץ לעשות מה שרציתי. חשבתי לעצמי, מה כבר יכולים לעשות לי?

ער הכניסה ל־16 פֿונץ־יִצ'ה (פֿונץ־יִצ'ה)

"כבר אל חשבו על יציאה משם..."

מהבית לוילנה

חודש חייתי בלנציץ' תחת הכובש הגרמני, זה לא היה פשוט וכבר אז חשבנו על יציאה משם... בין החברים שלנו מ"גורדוניה", היו גם בני ווילנה והסביבה, והם הודיעו לחברי התנועות שמתאספים בוילנה השייכת לצד הרוסי. התקשרתי לכמה חברות וחברים שלי מלודז' והחלטנו לנסוע יחד לוילנה. קבענו שקודם הם יגיעו אלינו הביתה ללנציץ', משם ניסע לוורשה ונחפש דרך להגיע לצד הרוסי.

ב-1918, עם סיום מלחמת העולם הראשונה, ווילנה והאזורים שסביבה השתייכו לפולנים. הרוסים "נתנו" את ווילנה לליטאים באופן פורמלי אך למעשה החזיקו שם צבא רוסי.

ב- 23 באוגוסט 1939, ערב מלחמת העולם השנייה, נחתם הסכם ריבנטרופ-מולוטוב בין הגרמנים והרוסים. זה היה הסכם אי-התקפה בין ברית המועצות לגרמניה, ובחלקו החסוי קבע את חלוקת איזורי ההשפעה של שתי המדינות במזרח אירופה. בהמשך הוסכם כי ליטא תעבור לשליטת ברית המועצות ואם תפרוץ מלחמה, פולין תחולק ביניהן.

ההסכם הופר על ידי גרמניה הנאצית עם מבצע "ברברוסה" שמטרתו הייתה להכניע את ברית המועצות באמצעות השמדת כוחות הצבא האדום, כיבוש מרכזי השלטון של ברית המועצות והשתלטות על משאביה הכלכליים והתעשייתיים. תכנית המבצע קבעה שיש להשיג יעדים שאפתניים אלו תוך כארבעה חודשים בלבד, לפני כניסת החורף. ואכן ב- 22 ביוני 1941, פלשו כארבעה מליון חיילים של מדינות הציר (גרמניה ובעלות בריתה), ללא התרעה מוקדמת, לתחומי ברית המועצות, ופתחו בעימות צבאי קשה וממושך שהסתיים בנסיגתם לאחר כ-4 שנים (ולא ארבעה חודשים...), עם הצלחת הצבא האדום לבלום את התקדמות הצבא הנאצי, ואף להדוף אותו לאחור, מה שהיוותה את אחת מנקודות המפנה העיקריות במלחמת העולם השנייה.

בקרב היהודים הייתה מחשבה שאצל הרוסים יהיה להם קל וטוב יותר, לכן אנשים רבים הכינו לעצמם תרמיל כדי לעבור לצד הרוסי. כבר נקבעו הגבולות אך הם עדיין לא היו סגורים כל כך, ולמרות שהיה חורף קר, חלק הצליחו לעבור לצד הרוסי (אלה שלא נתפסו). אבל בדיעבד כולם הבינו שמצבם של היהודים הפך להיות קשה עוד יותר.

כשהחברים שלי מלודז' הגיעו אלינו הביתה, המשפחה שלי אירחה ארבעה – את רחל ואחיה ואת ברכה ואחיה חנניה. למחרת, זה היה בתחילת נובמבר, ההורים שלי לקחו דיליז'אנס (כרכרה) וליוו אותנו לתחנת הרכבת בלנצ'יץ'. אמא נתנה לי כסף, כמה היה לה בבית אני לא יודעת, אבל אני מבינה שהיא חשבה גם על אחיותיי, שגם להן כבר היו תרמילים מוכנים ליציאה לדרך. ההורים שלי ליוו את כולנו לתחנת הרכבת ושם, בנובמבר 1939, נפרדתי מההורים מהאחים והאחיות שלי. ומאז לא ראיתי אותם.

מי יכול היה לדמיין אז מה יקרה אחר כך...

דוד משה

בשנת 1942, כשאני כבר הייתי בארץ בקיבוץ דגניה ב' (הגעתי לארץ בחודש מרץ 1941), התחילו להגיע סיפורים קשים ומדאיגים מפולין. מספר חברות מהקיבוץ, ששהו בביקור משפחתי או בשליחות התנועה בפולין, נתפסו שם ע"י הגרמנים, ומאחר והייתה להם אזרחות בריטית בתוקף המנדט הבריטי, הן הוחלפו עם שבויים גרמנים שנתפסו והוחזקו ע"י הבריטים. כשחזרו הן סיפרו לנו על גודל האסון. כל אחד חשב אולי, כי ייתכן שמישהו ממשפחתו שרד. הקשבנו לרדיו, למדור לחיפוש קרובים, ובדקנו ברשימות ובשמות שהתפרסמו בעיתונים. למרבה השמחה נמצא שמו של דודי משה זילברמן בין שמות הניצולים. גם הוא חיפש אותי דרך המדור לחיפוש קרובים. הידיעה האחרונה שהייתה לו ממני הייתה שאני בדרכי מתורכיה לארץ. זה היה מתישהו בין 1940 ל-1941.

חתונת שרה ואשה – פתקסארט, 1948

דוד משה ואנו

בתחילת הכיבוש הנאצי והמלחמה, נלקח משה לעבודות כפייה ולמחנות, יחד עם רוב הגברים הצעירים. בהתחלה עוד היה קשר מכתבים איתו ולפעמים הצליחו לשלוח לו חבילות מזון. לאחר שהיה אסיר במשך חמש שנים במחנות ריכוז שונים, ביניהם גם באושוויץ, הצלחנו ליצור עמו קשר דרך אנשי הבריגדה.

ביקשתי מהחברים שלי בבריגדה בגרמניה לפגוש אותנו ולדאוג שיבוא לארץ. הם אמנם טיפלו בזה, אלא שבינתיים, הדוד משה, שאיבד את אשתו ובנו והיה היחיד ממשפחתה של אמא ששרד את המלחמה, פגש את שרה, גם היא ניצולת שואה, ונסע איתה ועם משפחתה לאמריקה. במשך שנים לא נפגשנו אך שמרנו על קשר מכתבים בידיש. באמריקה נולדו לו בן ובת. לבן הוא קרא על שם הסבא שלי – יצחק הרש זילברמן, ולבת מרים, על שם אמא שלו (סבתא שלי) – מרים זילברמן לבית מוסקוביץ'.

לימים הדוד התחיל לעבוד, חסך קצת כסף ובא לבקר אותי עם אשתו ובתו מרים, לאחר שהיה כבר בעל אזרחות אמריקאית, שוחחנו רבות וארוכות על המשפחה, על כל מה שקרה לנו ולהם. היה לו קשה מאד לדבר, להזכיר ולתאר. בפרט כשסיפר על המשפחה, על אשתו ובנו הקטן שניספו ועל המחנות שבהם היה בשנים הקשות האלה. הוא הצליח לשרוד הודות למקצוע שרכש. משה סיפר שראה את אבי באושוויץ כשהגיעה הרכבת עם בני עירנו. הוא ניסה לעזור לאבי, נתן לו לחם. איני יכולה לתאר את המצב, המראה וההרגשה של אותה פגישה. הוא לא פגש יותר את אבי.

מרים בתו, הייתה בארץ, התנדבה במסגרות שונות ואיתה אנחנו שומרים על קשר. היא נישאה ויש לה בת ששמה מוריסה, על שם האב משה-מוריס. חגיגת בת המצווה של מוריסה התקיימה בארצות הברית, שם עלתה לתורה. זאת המשפחה היחידה שלי מצד אמא.

מצד אבי נותרו בחיים אחרי השואה :

דורה בת אחותו אסתר. היא היגרה עם בעלה לצרוס לקולומביה ושם נולד דרור. מבעלה השני נולדו דוויד/מרקוס ואוולין המתגוררים בבגוטה. דרור (דוריאן) נשלח לארץ לבדו בגיל תשע והוא גדל בקבוץ רמת יוחנן. קרוביו כרמלה ויפתח ודודיו זושה וחיים תמכו בו.

זושה וחיים, כאמור, נותרו גם הם בחיים.

זושה עלתה לארץ ונתפסה ע"י הבריטים ונשלחה למאוריציוס למשך חמש שנים, שם הכירה את בעלה לעתיד יוסף רוזנהיים, יליד אוסטריה. לזוג נולדו שתי בנות – אסתי ואילנה, ששתיהן כבר סבתות. זושה חיה בנען.

כשלמדתי בירושלים, (ב-1949) נודע לי שזושה שוחררה ממאוריציוס והגיעה לקיבוץ נען. למעשה מעולם לא פגשתי אותה לפני כן, רק ידעתי על קיומה. יום אחד נסעתי באוטובוס לפגוש אותה בנען, מאחורי ישובו שתי נערות ודיברו גרמנית, הסתובבתי ושאלתי אותן אם במקרה הן מכירות את זושה, ואז אחת מהן אמרה – זאת אני. חיים שעלה לארץ בעליה ב' והתגייס לצבא הבריטי, נישא ונולד לו בן בשם מרדכי-מוטי. את חיים הכרתי לאחר שהשתחרר מהצבא הבריטי והצטרף לקיבוץ נען.

הלה נשלחה בגיל תשע לאנגליה ב"קינדר טרנספורט" ואומצה ע"י משפחה דתית נוצרית, גדלה אצלם והתחתנה עם צ'רלס. נולדה להם בת קרולין.

אסתר ומרדכי בעלה, וגיטה הצעירה נספו.

*"אין כבר אפשרות לחזור לאחור אל הבית, אל המשפחה.
מתחילה בריחה, נדידה, רצף, פחד, סכנת נפשות."*

ואנחנו, כזכור, נפרדנו ממשפחתנו בתחנת הרכבת בלנצ'יץ.

פעילים בארגון של ה"חלוץ", תנועת נוער ציונית מרכזית באירופה באותה תקופה, יצרו קשר עם תושבי הסביבה וארגנו מבריחי גבולות שהכירו את הדרכים ואת ההתנהלות בגבול משני צידיו וכך הצליחו להעביר את הבורחים דרך השדות בלילות. רוב הפליטים האלה התרכזו **בביאליסטוק**. גם אנחנו התמקמנו שם בבית הכנסת על הרצפה (התושבים לא רצו להכניס אותנו לבתייהם).

לאחר ששהינו ימים רבים בבית הכנסת בלי אוכל ומים, יצאתי עם חברה שלי לחפש אוכל ומים והגענו לצריף של יהודי בעל מלאכה. הוא שמע את הסיפור שלנו ועל כך שלא התקלחנו הרבה ימים, והזמין אותנו להתקלח אצלו במחסן אחר הצהריים, כשאשתו לא נמצאת בבית. זה היה נדיר לפגוש אדם שמוכן להכניס לביתו אנשים זרים, כולם פחדו מהלשנה ולהבדיל – גם מפנינים. אחר הצהריים הגענו אליו והוא נתן לנו "פיילה", שם סוף כל סוף התרחצנו לאחר זמן רב.

הקבוצה שלנו בביאליסטוק מנתה חמישה אנשים שהיו מבוגרים ממני, בני 21-22 והם היו אחראים על המסע. אני הייתי בת 16 בלבד ופחות מעורבת בכל הסידורים בדרך. חברתי ברכה אמרה לי תמיד בצחוק: "אמא שלך אמרה לי לשמור עליך – אז אני שומרת". קיבלנו הנחיות מנציגי ה"חלוץ" להמשיך בדרכנו לעיר **לידה** הנמצאת בין ביאליסטוק לוויילנה. הגענו ללידה (שנמצאה עדיין בשטח הרוסי) ומשם היינו אמורים לעבור לעיירה בשם **איישישוק**.

לאיישישוק הגענו בלילה והיה אז כפור נוראי. שם כבר חיכו לנו פעילי תנועת ה"חלוץ", שכאמור הייתה תנועה שאיגדה את כל התנועות. הכניסו אותנו לבית, כיסו אותנו בשמיכות ובפרוות ולפנות בוקר העמיסו אותנו על עגלה.

לתנועת "גורדוניה" הייתה מערכת מאורגנת ומסודרת שכיוונה את הבריחה הזאת. המבריחים והמעבירים לקחו מאתנו הרבה כסף כשוחד. יום אחד בדרכנו חצינו את נהר הבוג. למבריח הייתה עגלה מלאה באנשים, הוא פקד עלינו לרדת (כנראה שהיתר שילמו לו יותר), ולא הייתה לנו ברירה אלא לרדת ולהמשיך ולצעוד ברגל לאורך גדת הנהר. הייתי נפחדת מההליכה הזאת בקור על הרגבים וגם פחדתי שנאבד את הדרך, מאחר והנהר לא זרם ישר אלא בפיתולים פחדתי שלא נצליח לעבור לצד הרוסי.

בסוף ההליכה הארוכה הזאת ראינו בקתה כפרית אופיינית לרוסים, ואז ידענו שעברנו מהצד הגרמני לצד הרוסי, ושעכשיו עלינו להתחמק מהרוסים ואחר כך מהליטאים. המסע ארך חודש ימים.

בכל משך המסע לא היה לנו מקום לנוח, להחליף בגדים, אבל בדרך פגשנו אנשים שיצאו לפנינו והם ידעו להדריך אותנו לגבי ההמשך. בשבילי להגיע לוויילנה, היה להגיע למקום של תקווה ואור. אחרי כל תלאות הדרך הגעתי ב- 01.01.1940 **לוויילנה**. הגעתי למחוז חפצי!

בווילנה לארץ ישראל

בווילנה הייתה קבוצת הכשרה קבועה של אנשים שהתכוננו לעלייה.

רחוב סובוצ'י בוויילנה

היה להם בית ברחוב סובוצ'י שבו הם חיו ועבדו. בהתחלה כל הפליטים באו לשם עד שהתאספו אנשים רבים מכל תנועות הנוער ולא היה מקום בבית, ואז כל תנועה שכרה בית לקבוצה שלה. הקבוצה הגדולה שלנו, התגוררה בדירה נפרדת וכל יום הגיעו אליה אנשים נוספים. יום אחד הגיעה חברה משלנו, נכנסה לחדר, פשטה את שמלתה ואמרה: "תגהצו טוב-טוב בתפרים", כוונתה הייתה שיש לשרוף את כל הכינים.

מאחר שלא היו די מיטות ישנו לפעמים שניים במיטה אחת. המיטות היו עשויות מקרשי עצים. החיים בדירה היו מאורגנים ולכל אחד היה תפקיד.

בינתיים המלחמה השתוללה בחוץ ועדיין הצלחנו לשמור על קשר עם המשפחה במכתבים.

וויילנה - 1940, כרמלה - בשורה הצלילונה שניה מימין

הרבה אנשים המשיכו להגיע מפולין לווילנה.
מי שהיה קשור לתנועה זו או אחרת הסתפח לארגון המרכזי, שנעזר בארגון הגיוינט לתמיכה בפליטים.

הגיוינט (American Jewish Joint Distribution Committee -JDC)

שהוקם עם תחילת מלחמת העולם הראשונה הוא ארגון צדקה יהודי אמריקאי שנועד לסייע ליהודים באשר הם.

לאחר פרוץ מלחמת העולם השנייה, בזמן שארה"ב עדיין לא הצטרפה למלחמה, יכול היה הגיוינט לתפקד באופן חוקי בארצות שנכבשו על-ידי גרמניה.

בפולין, לדוגמה, פתח הגיוינט מקלטים ובתי תמחוי לאלפי פליטים יהודיים שברחו מהעיירות הקטנות לערים הגדולות.

באביב 1940 שלח הגיוינט טונות של מצות ומזון לפולין לקראת חג פסח, וגם תמך בבתי-חולים, במרכזים לבריאות הילד ובתכניות חינוך ותרבות בפולין הכבושה. לאחר שהוקם גטו וורשה בשנת 1941, הצליח הגיוינט לקיים תמיכה כזו גם בתוככי הגטו. בקרקוב תמך הגיוינט בארגון עזרה עצמית – (JSS - Juedische Soziale Selbsthilfe) אשר חילק מזון, ביגוד ותרופות בגטו ובמחנות העבודה באזור של הגנרלגוברנמנט (אזור מרכז פולין, שנכבש בידי הגרמנים). מתוך שלושה מיליון יהודים שחיו בפולין בשנת 1941 כשש מאות אלף נעזרו בגיוינט.

ארגון הגיוינט אומנם דאג לקיים אותנו, אך השתדלנו גם להשיג עבודה. למשל, בווילנה הסיקו את תנורי הבתים בעץ. כשמישהו היה קונה בולי עץ, שאותם הובילו בעגלות לעיר, היו הבנים החלוצים מבקעים ומנסרים את הבולים ואילו אנו, הבנות, היינו מסדרות את הבולים המבוקעים קרוב לדירת הקונה.

החברים אבקעים את עצים

לא תמיד השגנו עבודה ונוצר מצב שהיו יותר מדי קבוצות של פליטים בוילנה, השלטונות התנגדו לכך ודרשו מאתנו לצאת מהעיר.

יחזקאל ופליטא בויילנה

באביב-קיץ 1941, הקבוצה שלנו נשלחה לחווה בליטא קרוב לעיר **וירביליס** שהייתה מחולקת לשניים – חלק ליטאי וחלק פרוסי. על גבול פרוסיה המזרחית היתה וירבליס בצד הליטאי, ואילו **קירבט** היתה שייכת לחלק הפרוסי (הגרמני).

החווה הייתה שייכת לאישה יהודייה ולבתה. מנהל החווה היה גרמני מקומי. הוא דיבר יידיש והכיר את המנהגים היהודיים והתפילות. בחווה הזאת עבדנו בחקלאות. היו שם שדות, פרות ותרגולות. עבדנו בעישוב, בחליבה ובכל עבודות החווה.

השלטונות בסביבה העריכו כי קרב אירוע מלחמתי והפליטים היהודים הפכו לבלתי רצויים. היה זה בסתיו 1941 כשבאמצע הלילה נכנסו חיילים רוסים לחווה, אמרו לנו לקחת מה שאנחנו יכולים וללכת לרכבת. נסענו ברכבת בלילה. למחרת עצרה הרכבת ב"שום מקום" ופקדו עלינו לרדת. הסתובבנו בשטח, חיפשנו מאפייה לקנות לחם ומצאנו צריף ריק וכל הקבוצה, שמנתה כ-25 איש, נכנסה פנימה.

גילינו שבקרבת הצריף הייתה משתלה של אגרונום גרמני שגידל צמחים לזרעים והתחלנו לעבוד אצלו. הייתה לו שם מכונת קצירה וכל מה שנקצר הובל למתבן, שם עמדה מכונה נוספת שהפרידה בין הגבעולים לזרעים. את זרעי העגבניות היה קל יחסית להפריד, היו משרים את הגבעולים במים והזרעים היו נפרדים, אך בסלק או בכרוב היה קשה יותר. אני עמדתי למעלה והגשתי את החבילות של גבעולי הסלק עם הזרעים למכונה והידיים התמלאו בחריצים עמוקים, שריטות עמוקות. גם שם לא נשארו זמן רב.

בינתיים החשדות לגבי הקבוצה הגדולה גברו והתחלקנו ליחידות של 3-4 אנשים. אני הייתי עם שתי חברות – אתקה ותמר, וחבר אחד יחזקאל, יחד הגענו לעיר **אליטוס**. כל יחידה קטנה מצאה לעצמה דירה ומי שמצא עבודה עבד בבתי מלאכה שונים של הרוסים. באליטוס נשארנו זמן קצר ועברנו לעיר מרץ'. ההנהגה שלנו חזרה לוויילנה ומהם קיבלנו מידע על מה שקורה בפולין. הגיעו גם ידיעות לגבי תוכנית העלייה שלנו לארץ. כל אחד צריך היה לעבור ראיון אצל השלטונות ולקבל תעודה זמנית, כי לא היו לנו כל תעודות. מאותה עיר היינו צריכים לבוא עם התעודות הזמניות **לקובנו**, למשרד הק"ב - N.K.W.D (המשרד הראשי של משטרת הביטחון הרוסי).

המלחמה באירופה התפשטה, צרפת ובלגיה כבר נכבשו. בארץ ישראל היה המשטר הבריטי עם חוקי הספר הלבן וגם עם הסרטיפיקטים המועטים שהבריטים הקציבו לעלייה. כבר אי אפשר היה להוציא יהודים מאירופה הכבושה – מפולין, מצרפת, מבלגיה ומהולנד. חצי אירופה כבר הייתה כבושה בידי הגרמנים, לכן הפתרון היה לשלוח הודעות לתורכיה. מאחר שתורכיה לא השתתפה במלחמה ולבריטים היה משרד באיסטנבול העבירו מהארץ את שמות המועמדים לעלייה לנציג הבריטי באיסטנבול על מנת שיקבלו אישורי עלייה. את אישורי העלייה הפקידה הסוכנות היהודית במשרד באיסטנבול.

אני הלכתי למשרדי ה- N.K.W.D, הראיתי להם את המסמך שקיבלתי מתורכיה, מסמך המאשר שיש עבורי אישור עלייה במשרד הבריטי באיסטנבול. אבל השאלה הייתה איך אגיע לתורכיה, מי יביא אותי לשם? הפקדתי את המסמך אצל הרוסים וקיבלתי הודעה שאכן יש על שמי אישור עלייה בתורכיה.

בסופו של דבר הגוינט הוא זה שאירגן ועזר בכל האופרציה הזו. חבריי ואני המשכנו לחיות על חשבון הגוינט. הארגון קנה עבורנו כרטיסי טיסה **מקובנו למוסקבה**, שיכן אותנו בבית מלון במוסקבה למשך שלושה ימים והעביר אותנו לרכבת שתסיע אותנו **לאודסה**.

נסענו ברכבת. זה היה בט"ו בשבט ופגשנו יהודי, הוא נתן לנו פרי ואמר: "חמישועשר".

הגענו לאודסה, חיכינו שם ימים רבים לאנייה שבה הפלגנו **לאיסטנבול**.

אמנם היה לא נוח אבל הייתי מאושרת. יצאתי מרשות הגרמנים והרוסים ואני בדרך לארץ! באיסטנבול הלכתי למשרד של הבריטים והודעתי שהגעתי. עכשיו הם חיכו לאישור מהארץ שאני לא מרגלת ושאני כשרה.

לכל אחד זה לקח זמן שונה כי בארץ היה צורך באישור ממספר מוסדות וכידוע הבריטים שלטו פה והם לא רצו שיגיעו סתם אנשים. בינתיים גרנו בתורכיה ואכלנו תפוזים וחלבה. וכל אחד חיכה לאישור הנפרד שלו.

בסוף הגיע האישור המיוחל שאני יכולה לצאת מתורכיה.
 יצאנו מתורכיה, אני עם זוג חברים נשואים – מרדכי ואירקה פירסט, ברכבת לחלב.
 מחלב לקחנו רכבת לביירות שבלבנון ומשם נסענו באוטובוס לראש הנקרה.
 כשהגענו לארץ שהינו בבית עולים בחיפה ומשם אירקה ומרדכי נסעו לקיבוץ רמת דוד,
 ואני לקיבוץ משמר השרון.

עם אתקה ותמר
 על אחד האזנות התורכיה

"הארץ, 1941, לאחר שנה וחצי בדרכים, אני מביאה לארץ ישראל.
בזדה, לא משהותי, אך עם חברים וחברות שהם צכשו המסכה שלי.
הם משהותי.
אני מתבשרת, מחפשת את עצמי, את עתידי."

בארץ ישראל

משמר השרון

על-פי גילי והסרטיפיקט שהיה לי השתייכתי לעליית הנוער, אך מאחר שהחברים שלי היו יותר מבוגרים ממני ורציתי להישאר איתם, ויתרתי על הזכות שלי להשתייך למסגרת עליית הנוער והצטרפתי אליהם להכשרה בקיבוץ משמר השרון.

העלייה לארץ הייתה לא רק שינוי תרבותי. זה היה ניתוק משפה, ממשפחה, מתרבות, מנופים, מאקלים. למרות שזה היה רצוני מגיל ילדות – הגעתי לארץ ללא רקע והיכרות של השפה, התרבות, ההיסטוריה, הטבע, המקום... למעשה הגעתי לארץ עם היכרות מועטה. קצת רקע קיבלתי בתנועה, ידעתי מעט עברית משירים שהמדריכים לימדו אותנו, אך שרתי בלי להבין. הבנים בפולין למדו תרגום של התפילות בעברית, הבנות לא. בשיחות בחיי יום-יום דיברו ביידיש, הבנים שילבו הרבה פסוקים מהתורה. היידיש באזור שלנו, קרוב לגבול הגרמני, הייתה משולבת, מצד אחד מין גרמנית-יידיש כזאת, ומצד שני אמרות ופסוקים מהתורה. אחי אפרם, למשל, למד עברית כבר בפולין כי הוא היה בין הבוגרים והמדריכים בתנועה והיה מפטפט עם חבריו מהסמינר בעברית.

מכיתה ד' רציתי לעלות לארץ ישראל וכבר אז התחלתי לחלום, להתכונן ולהשתלב לקראת הבאות. השליחים שבאו מהארץ לתנועה, "גורדוניה", התחילו לספר לנו על ארץ ישראל, וניסו להכניס אותנו להווייה של החיים בארץ, אבל זה היה בצורה מאוד אידאליסטית, בלי לספר ולגעת בקשיים שקיימים בארץ.

השפה, התרבות והמנהגים, ההיסטוריה, הטבע, המקום והאקלים היו זרים לי. כבר בפולין שינו את שמי מקרולה לכרמלה ומאז השתמשתי בשם החדש שלי, כמובן שהחברות הקרובות המשיכו לקרוא לי קרולה.

כשבאתי ארצה השיטה הייתה - מדברים עברית! היה צריך להמיר את המילים העבריות שנהגו בהברה אשכנזית להגייה בהברה ספרדית וגם ללמוד את הדקדוק הנכון של המילים.

למשל ביצה היא ממין נקבה, טבעי להגיד הרבה ביצות ולא ביצים. ככה התחלנו להתמצא בשפה העברית, אבל כמו שאמרתי זה לא רק שינוי תרבותי, עכשיו מתחילים החיים בארץ. מלבד השפה למדתי את ההיסטוריה, את הספרות ואת התרבות, הכול מאפס וזה היה קשה.

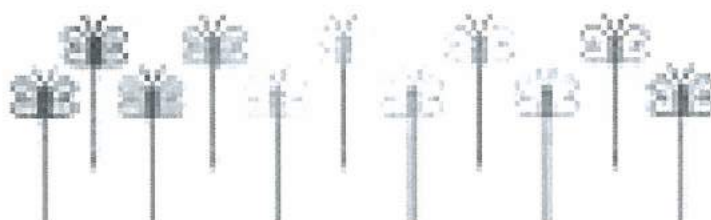
כפי שסיפרתי, כשעליתי לארץ קיבלתי סרטיפיקט של עליית הנוער.

במסגרת זו הוקצו לנוער שעות לימוד, אבל בגלל שבחרתי להישאר עם החברים שלי שעברתי איתם את כל הדרך לארץ והצטרפתי אליהם להכשרה במשמר השרון, לא קיבלתי כל מסגרת של לימוד ולא למדתי כלום, אלא התחלתי מיד לעבוד. באתי לארץ בשביל לעבוד ועבדתי טוב.

דגניה

כשעברתי לדגניה ב' בסוף 1941, הייתי כבת 17, עדיין לא למדתי, תמיד חשבתי שלא מגיע לי ללמוד, מה פתאום שישקיעו בי ימי לימוד? עבדתי בלול, בשדה באיסוף עגבניות ובבתי הילדים. חלק מהבנים מהקבוצה שלי, שאיתה עברתי ממשמר השרון לדגניה ב' התגייסו לצבא הבריטי, גם חלק מהבנות התגייסו לצבא הבריטי.

יצא שנשארתי בדגניה רק עם חברה אחת – ברכה. אתקה וחנה נשארו במשמר השרון.

*"מקיבוץ אחד לפני, לפני לפני, הצאתי ל"אצות זייד" בשייח אבריק.
קיבוץ צציר, שנוסד במקום אותו הקימה משפחה בודדת, משפחת זייד,
לאחר שהאב נרצח."*

שייח אבריק

למרות שגם במשמר השרון וגם בדגניה ב' הציעו לנו להישאר כהשלמה, אנחנו רצינו להקים מקום חדש. הציעו לנו להצטרף לישוב חדש שהוקם בשייח אבריק.

בשייח אבריק היה "גורנישט מיט גורנישט" (כלום עם כלום). אבל שם הכרתי את יפתח, לימים בעלי. הישוב החדש "גבעות זייד", הוקם ב-1940 על-ידי בוגרי בתי הספר החקלאיים מקווה ישראל, בן-שמן וכדורי, ובין מקימיו היה גם יפתח זייד שסיים באותו זמן את לימודיו במקווה ישראל. לאחר שנים ספורות עקב קשיים כלכליים וחברתיים פורק הקיבוץ וחבריו עברו יחד עם גרעין של עולים מברזיל לנגב והקימו את קיבוץ אור הנר.

משפחת זייד המורחבת המשיכה לגור על הגבעה, כשהם עוסקים במקביל בחקלאות, גידול עדרי צאן ושמירה. כשאני הגעתי לגבעה ב-1942 זה היה לאחר רצח אלכסנדר כמובן. מאז ועד היום קשורים תולדות המקום לבני משפחת זייד, כולל האיתור והחפירות של עתיקות בית שערים. אלכסנדר זייד עצמו התעניין בארכיאולוגיה והוא יזם ועזר לגלות את אוצרות בית שערים העתיקה.

מצבת קבורה בבית שערים, סמוך לאילניה על ידי אלכסנדר זייד

משפחת זייד – משפחה בעלת היסטוריה שונה ומיוחדת

הסיפור של משפחת זייד כפי ידוע לנו מתחיל ב-1850. אביו של אלכסנדר, אליהו-יצחק, היה מתנגד פעיל לצאר הרוסי.

אליהו-יצחק, אביו של אלכסנדר זייד

אליהו-יצחק גורש מווילנה עיר הולדתו, לגלות בסיביר למשך 20 שנה יחד עם בני משפחתו – אישה וחמישה ילדים. בסיביר הוא ייצר כלי עבודה מנחושת וברזל והיה מתקן כלי נשק לתושבים במקום מגוריו. היו לו פועלים שעזרו לו בעבודה ומדי פעם כשהיה נוסע לקנות חומרים לעבודה היה לוקח את אחד הפועלים איתו. אשתו והילדים נשארו בבית עם הפועלים האחרים. הפועלים האלה החליטו לרצוח את זייד ודיברו ביניהם שכיוון שנוסעים בעגלה וצריך ללון בדרך יהרוג את זייד הפועל שייסע עימו. הניסיון לרצוח את אליהו זייד נכשל אך בינתיים הפועלים שנשארו בבית הרגו את אשתו ואת הילדים. בתוך הבית הייתה עוד תינוקת – חווה – שהפועלים שמו עליה כר וחשבו שהיא מתה אך היא ניצלה. כשזייד, הסבא, חזר הביתה וראה את האסון הנורא שנפל עליו הוא עזב את העיר, חי במערה בהרים ושם הקים מצבה לאשתו ולילדיו. בהמשך הוא חזר לאחד הכפרים בהם התגוררו "סובוטניקים". ה"סובוטניקים" היו איכרים שהתגוררו לפני כ-200 שנה ברוסיה ובאוקראינה. הכינוי "סובוטניק" הוטבע במאה ה-19, וכוונתו הייתה לציין את ההקפדה היתרה של הקבוצה הזו על שמירת השבת. המילה הרוסית לשבת היא – "סובוטה". אליהו נשא לאישה את אחת הכפריות הסובוטניקיות וממנה נולדו לו שני ילדים: בת – שרה, ובן – אלכסנדר שנולד ב-1886.

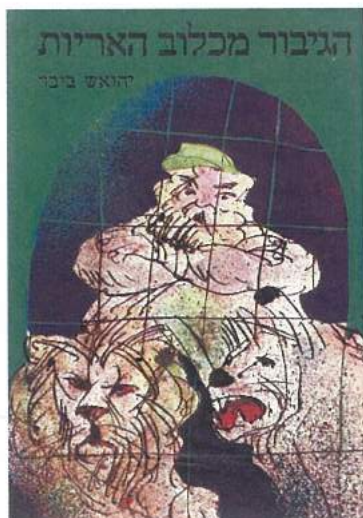
אלכסנדר זייד

כאשר מלאו לאלכסנדר ארבע שנים חלתה האם ונפטרה והמשפחה שלה בכפר גידלה את היתומים הקטנים. בינתיים הסתיימו 20 שנות הגירוש של האב והוא יכול היה לחזור עם ילדיו, חווה, שרה ואלכסנדר לוויילנה. בוויילנה אליהו התחתן עם אישה שלישית, יהודייה מסורתית ששיכנעה אותו לחזור ולגדל את ילדיו ברוח היהדות המקובלת בוויילנה. באותה תקופה קמה התנועה הציונית ואלכסנדר שהיה כבר כבן 15, הצטרף לתנועה הציונית, שם הוא הכיר את מיכאל הלפרין שהשפיע עליו רבות. מיכאל הלפרין היה דמות אגדתית.

הוא נולד ב-1860 בוויילנה לאבא עשיר מופלג. בתקופת שלטון הצאר הוא הפך להיות מהפכן סוציאליסט, ובין השאר היה יזם של ארגוני הגנה על יהודים במזרח אירופה, ובארץ, והיה מאבות ארגון "השומר".

מיכאל היה לוחם ושומר אשר השפיע על הנוער לחיות בצורה ספורטיבית וללמוד להתגונן.

הלפרין נכנס ב-1911 לכלוב אריות בקרקס ביפו, בתגובה לאתגר שהציג בפניו של בעל הקרקס הערבי, ונשאר שם לצד האריות כשהוא שר את המנון "התקווה". הוא יצא מן הכלוב בשלום והוכיח מעבר לכל ספק שגם יהודי איננו מפחד מאריות...

צטיינת ספר נוצר על חייו של מיכאל הלפרין

בשנת 1904 נפטר אליהו אביו של אלכסנדר. לפני מותו הוא אמר לו שישע לארץ ישראל. אלכסנדר יצא לדרך באוניות וברכבות, הגיע לווינה ונפגש שם עם הרצל שנה לפני מותו. ביומניו מספר אלכסנדר על כך שהרצל שאל אותו: "מה תעשה בארץ ישראל?" והוא, נער בן 17, ענה: "אני אחיה". הוא הגיע לארץ ישראל בזמן שלטון התורכים, בלי תעודות או רישיונות ונסע ליפו. הסוורים שם היו גונבים הכול, לפיכך הוא פדה את עצמו עם השעון שקיבל למזכרת מאבא שלו. חווה אחותו, הגיעה איתו לוילנה אך לא עלתה לארץ, היא נישאה ונשארה בפולין.

המצב באירופה שלפני פרוץ מלחמת העולם הראשונה הביא את אלכסנדר, שחי בארץ, לרצון להביא את חווה ואת המשפחה לארץ. הוא הצליח להביא שני בנים ובת אחת אבל חווה ובעלה ניספו בשואה. אחד מילדיה שהיה באושוויץ ניצל ואחרי המלחמה הצטרף לאח נוסף שעבר למקסיקו ושם הקימו משפחות, אלה דניאל וצבי, בניה של חווה.

ציפורה זייד – לבית בקר

ציפורה זייד

ציפורה, אשתו של אלכסנדר, אמו של יפתח, נולדה בוילנה בשנת 1888. היא עלתה ארצה ב-1907 בעלייה השנייה, והייתה מנהיגה מלידה. היא הייתה פעילה בתנועה הציונית מגיל צעיר, למורת רוחו של אביה. היא עלתה מפולין עם אחותה קיילה (שלימים נישאה לישראל גלעדי שאף הוא היה בין מקימי "השומר").

ציפורה פגשה את אלכסנדר בירושלים ובהמשך הצטרפה אליו, בשנת 1908, לסג'רה. היא הייתה חברה בקולקטיב שהוקם על ידי מניה שוחט, שבו לראשונה התארגנו פועלים חקלאים כקומונה. היא התקבלה כחברה שוות זכויות בארגון הגברי "השומר" עם חברותיה מניה שוחט, אסתר שטורמן, רחל ינאית וטובה פורטוגלי.

חברי השומר הרבו לנדוד ברחבי הארץ על פי צרכי השמירה, והמשפחות עם ילדיהן עברו ממקום למקום.

לאחר שנישאו ב-1913, חיו בני הזוג זייד בכרכור, שם הקימה ציפורה משק עזר קטן ובו עופות, ירקות ופרה. משם הם עברו לתל עדש, שם נולד ב-1914 גיורא. כעבור שנתיים נולדה במסחה כוכבת. ב-1920 נולדו התאומים יפתח ויוחנן.

משפחת זייד הצעירה - מימין למאלל :
 למאלל - אלא ציפורה, אלא אלכסנדר
 לפניהם - הבת כוכבת, הבן גיורא
 מלפנים - התאומים יפתח ויוחנן

ציפורה והתאומים 'וחנן' ו'פתח

הימים הם ימי מלחמת העולם הראשונה, שנות רעב ומחסור. התורכים שלטו בארץ והיו פוגעים בישובים ומפקיעים רכוש ובעלי חיים. המשפחה הצטרפה לקבוצת שומרים שעלתה לגליל והקימה ישוב חדש – חמרה. הישוב הזה נעזב בשל התנכלויות התושבים הערבים. מאוחר יותר, בסתיו 1920, הקימו חלק מחברי הקבוצה את קבוץ כפר גלעדי על שם ישראל גלעדי. בהמשך חל קרע ביו משפחת זייד לבין מנהיגי הקיבוץ והם אולצו לעזוב. הרקע לעזיבה היה אידיאולוגי – זייד לא קיבל את דעת החברים על אופן גידול הילדים בבתי ילדים המרוחקים מבתי ההורים, והתנגד לתפיסה שילדי הקיבוץ הם "רכוש" הקיבוץ. העזיבה הייתה עבורם משבר גדול. הם עברו בתחילה לטירה ומשם לשייח אבריק. בשייח אבריק הם חיו בבדידות, חיים רוויי מתח וסכנה, עוני ומצוקה נפשית, גם על רקע העזיבה של כפר גלעדי.

ציפורה הוכיחה את גדולתה בתקופה זו, היא ידעה למצוא פתרונות מעשיים לכל בעיה: איך להאכיל את בני משפחתה, לקרר מים, לאפות לחם ולבשל ריבה. היא לא קיבלה את המבנה החברתי ואת חלוקת התפקידים המקובלת וראתה עצמה שווה לגברים. היא נלחמה על מעמד שווה בעבודה החקלאית ובשמירה. היא הייתה אישה אמיצת לב, עצמאית, בעלת יוזמה, מעשית ועניינית, וידעה להפוך כל משבר לפעילות חיובית.

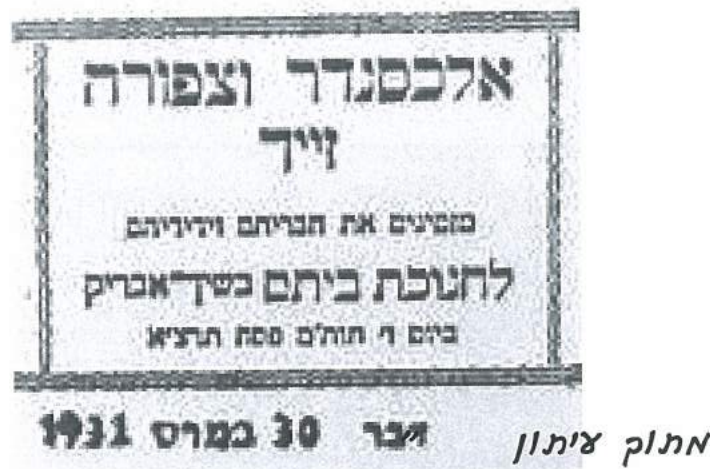
שייח אבריק בתחילתה והקמת קבוצת "גבעות זייד"

כ-10 שנים חיה משפחת זייד כמעט לבדה על גבעת שייח אבריק.

בשנת 1920 רכשה קק"ל את אדמות שייח אבריק, וכאשר בשנת 1926 משפחת זייד – ציפורה ואלכסנדר עם ילדיהם – גיורא בן ה-12, כוכבת בת התשע והתאומים יוחנן ויפתח בני השש, עזבו את כפר גלעדי ועברו לשייח אבריק, קיבל אלכסנדר זייד מינוי מטעם קק"ל לשמור על אדמות שייח אבריק. היה צריך "להזיז" את הבדואים שרעו שם את עדריהם.

במקום לא היה ולא כלום. בהתחלה הם גרו במערה ובהמשך, בצריף שבנו במו ידיהם. אלכסנדר בנה תנור לאפיית לחם והם גידלו את מזונם בעצמם. לראשונה חיה המשפחה לבד ולא בקולקטיב, היה עליהם להתחיל לבנות את עצמם מחדש כשהם כבר בעלי משפחה, ולא צעירים.

לאחר שהפורעים הערבים ניסו לפגוע במשפחת זייד הבודדת (שניצלה הודות לידידיה הבדואים), הוקם ב-1930 בית האבן הראשון בשייח אבריק והוא נחנך בהשתתפות ידידים יהודים, ערבים ואנשי משטרה.

בני משפחת זייד נשארו לבדם על הגבעה. לילדי משפחת זייד לא היו חברים במקום למעט ילדי הבדואים שבסביבה. אלכסנדר האב חנך אותם לעצמאות, לכושר גופני מעולה וליכולת הגנה עצמית. ילדי זייד בצעירותם למדו בנהלל ובכפר יהושע. לבית הספר הם הגיעו רכובים על חמור רתום למעין כרכרה שאביהם בנה עבורם מארגז ושני גלגלים.

בשנת 1929 כשפרצו בארץ המאורעות והייתה סכנה בדרכים, הילדים, בני משפחת זייד, נשארו בבית, אליהם צורפו ילדים בגילאים שונים, בני משפחה ובני חברים ממקומות שונים בארץ (ביניהם גם בניו של יצחק בן-צבי, עלי ועמרם). ומורה שחיה במקום לימדה אותם.

בית ספר צל הצל, 1929

ב-1936 ההורים הפרידו בין התאומים בני ה-16 (שעד אז למדו יחד בכפר הילדים שליד עפולה). יוחנן נשלח ל"כדוריי" ויפתח ל"מקווה ישראל". ב"מקווה ישראל" יפתח פיתח כושר גופני מעולה בעזרת מדריכי ספורט והצטיין בענפי ספורט רבים ומגוונים: זריקת דיסקוס, הדיפת כדור ברזל, קפיצות למרחק ולגובה וריצות והתחיל להתמודד בתחרויות אגרוף.

יפתח הספורטאי

קבוצת הרועים וקיבוץ 'אלונים'

המוסדות רצו ליישב את האזור ועשו את כל הפעולות על מנת לפנות את הבדואים. אלכסנדר שהאמין שיש להתפרנס מרעיית צאן ושמירה הקים ב-1935 את "קבוצת הרועים". בהתחלה הצטרפו אליו רק שלושה צעירים – חברי תנועת "הנוער העובד". הקבוצה התאחדה עם "אגודת השומר", רכשה עדרי צאן, קיבלה שטחי מרעה והקימה את המבנה הראשון על הגבעה. עם הזמן הצטרפו אל שלושת המתיישבים הראשונים חברים נוספים והם התגוררו בשלושה צריפים בפאתי קרית-חרושת. מקימי הקבוצה התקיימו מעבודות מזדמנות מחוץ ליישוב (עבודות חוץ) וחיו בצמצום רב. במקביל, עסק הקיבוץ המאוחד, בהכנת תגבורת לקבוצה הצעירה – קבוצת עולים צעירים מגרמניה שהתחנכה בעין חרוד. מפברואר 1934 הפכו במהרה לחלק מ"קבוצת הרועים". בינואר 1936 התאחדו הקבוצות בקרית חרושת ובן-יום שילשה החבורה את מספרה והגיעה לכדי 70 חברות וחברים.

במשך זמן מה קבוצת הרועים היה כקולקטיב אולם תוך זמן קצר נפרדה הקבוצה ממשפחת זייד ובעזרת המוסדות המיישבים הקימה את היסודות של קיבוץ אלונים. אלכסנדר נשאר בקשר עם חברי הקבוצה שהתגוררו במקום שהיום הוא רחוב הבונים בקרית עמל שבטבעון.

ב-1938 כשאלכסנדר היה בדרכו לפגישה עם חברי אלונים הוא נרצח על-ידי פורעים ערבים. לאחר הרצח ציפורה אשתו, הבת כוכבת והבן יוחנן המשיכו לחיות בבית שעל הגבעה.

הקמת קיבוץ "גבעות זייד"

בעקבות הרצח, החליטו יפתח ויוחנן וחבריהם הקרובים, להנציח את זכרו של אביהם ולהקים יישוב על שמו. ב-1939 כשסיימו את לימודיהם הקימו את קיבוץ "גבעות זייד". הקיבוץ הוקם על ידי גרעין ירושלמי שאירגן יוחנן וגרעין מבוגרי בית ספר "מקווה ישראל" שאירגן יפתח. בהמשך הקבוצה גדלה, נוספו קבוצות נוער שהגיעו בעליית הנוער מרומניה ופולין. באותו זמן, כשנתיים לאחר הרצח של אלכסנדר, יזמה אלמנתו ציפורה את הקמת האנדרטה של שומר הרכוב על סוסו ומשקיף על עמק יזרעאל. האנדרטה מוצבת על-יד שטחי המרעה של משפחת זייד, בקרבת הגן הלאומי בית שערים שבקרית טבעון.

את הפסל יצר הפסל דוד פולוס, שעלה מוורשה בירת פולין לארץ ישראל בסוף העלייה השלישית והיה חבר בגדוד העבודה ובקבוצת החוצבים של יצחק שדה.

דוד פולוס -
הפסל שיצר את פסלו fe זייד

אל האנדרטה נוהרים במשך כל השנים אנשים מכל קצות תבל.

לימים, הסופר אליעזר שמאלי תיאר בספרו "אנשי בראשית" את תחילת ההתיישבות ואת חיי המשפחה בכפר. הסיפור שלו אינו תולדות משפחת זייד בלבד אלא שימש רקע כללי לסיפור התיישבותם של ראשונים בארץ.

וגם שירים נכתבו לכבודו –

אֲדָמָה-אֲדָמָתִי,
רְחוּמָה עַד-מוֹתִי,
רוּחַ רֵב חֲבֻנִיךָ הַקִּתִּים,
רוּחַ רֵב הַקִּתִּים.
אֲרֻשְׁתֶּיךָ לִי בָדָם
שְׂאֵדָם וְנָדָם
עַל גְּבֻעוֹת שִׁיחַ אֶבְרִיק וְחִקְתִּיהָ!

הַמְּחֹל בְּגָלִים
לְעֵגֶל עֲגוּלִים.
עוֹרִי, שְׂמִשׁ, לְעַד בְּחִקְתִּיהָ

שירו fe אלכסנדר כן לזכרו fe ידידו אלכסנדר זייד

"אני לעצמי – עלי להוכיח את עצמי, את יכולתי,
מצבדות שונות, בתרומה לחברה, ברכישת ניסיון חיים בארץ חדשה.
כל דבר אני לומדת מהתחלה."

מדגניה לגבעות זייד

מדגניה נשלחנו – פנחס קידרון (קוצברט), מנחם ניר ואנוכי, לבחור קיבוץ אליו הקבוצה אמורה להצטרף. תחילה שלחו אותנו לנווה-ים, היינו שם שבוע ומאד לא מצא חן בעינינו החול והרוח, העיסוק בדיג והאנשים. הודענו זאת למח' הנוער של חבר הקבוצות והם שלחו אותנו ישירות ל"גבעות זייד". זה היה ערב שבת, קיבלו אותנו יפה, היה ערב מהנה, קבלת שבת עם קריאה מהתנ"ך וריקודי עם. למחרת היה גיוס להוצאת תפוחי אדמה. זה מצא חן בעינינו וחזרנו לדגניה עם המלצה לעבור לגבעות זייד.

בינואר 1943, הצטרפתי עם קבוצתי לקיבוץ "גבעות זייד" לאחר שסיימנו את ההכשרה בדגניה ב'. לא היו לנו שם מבני מגורים, הכינו לנו סוכות ממחצלות שהבדואים באזור החולק היו עושים, ואוכל היה בצמצום.

היה שם רק הבית היחיד שהוקם ב-1930, ובו שני חדרי שינה ומחסן בגדים. היה עוד צריף אחד, והיתר – אוהלים. כשהתחיל החורף, הגשמים והרוחות הפילו את האוהלים והיה צריך לקחת את השמיכה ולרוץ לבית עם הגג. לא היה פה כלום!

מה כן היה פה? היה פה נוער חדור אמונה!

מאחר שבמקום שעליו רצו להקים את הקיבוץ "גבעות זייד" התגלו עתיקות וקיימו בו חפירות ארכיאולוגיות, לא ניתן היה להקים בו מגורים והקבוצה קיבלה את השטח ב"חרתיה". שם, בגבעות "חרתיה", הקמנו את המשק וקיבלנו תקציבים לבנייה, לגידול בעלי חיים ולכל מה שקשור בהקמת קיבוץ באותם ימים.

אני חולבית

אני לייף הצרייך בקיבוץ, 1943

הקיבוץ התפתח. נוספו חברים ונולדו ילדים. עברנו לשטח חדש במהלך שנת 1943. רק מספר מועט של אנשים נשארו בשייח אבריק לשמור על הציוד שטרם הועבר, וכל השאר עברו להקים את הקיבוץ. השתייכנו ל"תנועה המאוחדת", שהייתה מורכבת בחלקה מ"המחנות העולים", בחלקה מתנועת "גורדוניה" וחלקה מתנועת "מכבי הצעיר". באותה תקופה של שנות מלחמת העולם השנייה לא עלו בני נוער לארץ, ולכן מחלקת עליית הנוער ארגנה קבוצות של בני הארץ, (נוער מבתיים בעייתיים) ושלחה אותם לקיבוצים בתנאים של עליית הנוער. אחת מהקבוצות האלה גם הגיעה ל"גבעות זייד". "גבעות זייד" הייתה קיבוץ לכל דבר אך במצב כלכלי קשה (אז עדיין לא הוקמו מפעלי תעשייה בקיבוצים....).

בשנים 1948-1949 תפקדתי כמדריכה בתנועה וכנציגה של מוסדות הפלמ"ח בתל אביב. הייתי איש קשר בין חברי התנועה ואנשי הפלמ"ח. היה צריך לתאם בין הפלמ"ח לבין ההכשרות שמהן היו מגייסים לפלמ"ח. בזמן המלחמה הפיקוד היה לוקח חברים מהכשרות מסוימות ושולח אותם למקומות שבהם התקיימו הקרבות. מ"גבעות זייד" נשלחה עזרה למשמר העמק ולדגניה. אני הייתי בקשר עם ההכשרות המגויסות, שהיו מורכבות מנערים ונערות בוגרי תיכון וביניהם גם כאלה שנפגעו בקרבות ונשלחו אחר-כך להילחם במקומות אחרים.

התפקיד הזה שמילאתי, הביא אותי להכרה שעלי להשלים את השכלתי. המפגש עם הנוער שהגיע לקיבוץ, נוער שברובו היו ילדים כבני 17 מבתיים בעייתיים, העמיק אצלי עוד יותר את הנחיצות ואת הדחף שלי להשלים את לימודי שנפסקו עם פרוץ המלחמה. בעיקר היה חשוב לי להשלים את השכלתי בכל הנוגע לתכנים השונים ולידע על ארץ ישראל: תנ"ך, היסטוריה, השפה העברית, הספרות וכל הקשור בארץ ישראל.

כל הנושאים האלה הוזנחו עם עלייתי ארצה כי מיד פניתי לעבודה במשק. חיפשתי מסגרת לימודים מתאימה לגילי ולמצבי. שמעתי על הסמינר למורים ומדריכים של עליית הנוער בירושלים ובו מצאתי אנשים דומים לי ומתאימים לי גם בצרכיהם. פניתי למזכירות של "גבעות זייד" וביקשתי ללמוד שם. לשמחתי התקבלתי ללימודים בסמינר הזה.

"גבעות זייד" קבוצת פועלים להתיישבות שתופית בע"מ בית שטחים

המס': ח"פ ח.ד. 239

בתשובה נא להזכיר: 19/8/49

יום: 3.8.49

מכתבכם

הנדון

אני קיבלתי את מכתבך ואת התשובה שלך. אני מודע לכוונתך ולחשבתך. אני מקווה שתוכלי להמשיך ולעבוד בשמחה ובפריחה. אני מודע לזמנך ולעמלך. אני מודע לזמנך ולעמלך. אני מודע לזמנך ולעמלך.

בברכה
אריאל זייד

אישור מזכירות "גבעות זייד" ליציאתי לאימונים בסמינר בירושלים

בדצמבר 1949 עברתי לירושלים ללמוד בסמינר, התקבלתי ללימודים למרות שכבר התחילה שנת הלימודים. התגוררתי בפנימייה בבית הכרם ליד הסמינר. רוב המורים היו במדים ומדי פעם היו לוקחים אותם לצבא.

במסגרת חברתית ולימודית זו השגתי את שהחסרתי עד כה.

הקשר של יפתח ושלי

בסיום לימודי בסמינר, חזרתי ל"גבעות זייד", הקיבוץ ששלח אותי ללימודים, בוגרת, מוכנה ובעלת יכולת הוראה והדרכה טובה יותר. התחלתי ללמד צעירים שהגיעו ל"גבעות זייד" במסגרת הסוכנות. הייתה זו קבוצת בני נוער שלא מטעם עליית הנוער, גם הם היו ילדים מבתי קשים ועם בעיות שונות.

יפתח היה המדריך ואני הייתי המורה שלהם וכך נוצר הקשר שלי עם יפתח.

בנוסף לתפקידו כמדריך של קבוצת הנוער הזו, עבד יפתח במשק, בפלחה ובעדר הצאן ונשלח גם להדריך בחיפה ב"נוער העובד". במקביל המשיך לעסוק בספורט, במיוחד התמקד באגרוף וניצח את כל מתחריו: אנגלים, ערבים וחיילים מצבאות שונים שנמצאו בארץ. הוא הפך להיות האליל הנערץ של בני הנוער.

בשנת 1950 קבוצת הנוער "שלנו" התגייסה ואנחנו, יפתח ואני, המדריכים, היינו מבקרים אותם בצבא במחנה 80. ליפתח היה אופנוע "אלטע-זאכן" מהצבא הבריטי. אנחנו היינו נוסעים על האופנוע לבקר את הקבוצה בבסיס בפרדס חנה. אני אמרתי ליפתח שאין לי במה להחזיק, וכשחזרנו ל"גבעות זייד" הוא הלך למסגרייה והלחים ידית לאופנוע. בכל זאת מאחר שהאופנוע היה מתנדנד מצד לצד החזקתי בו, וככה התחלנו לנסוע יחד לכל מיני מקומות... התקרבו והפכנו לזוג, וגרנו ביחד בקבוץ "גבעות זייד".

צט' יפתח

מאחר ואני הייתי בעלת דעות "חופשיות/סוציאליסטיות" לא רציתי להתחתן אצל רב, אבל נכנסתי להריון. כשהייתי כבר בחודש חמישי להריוני עמדה בפני השאלה איך בכל זאת למסד את הקשר שלנו ואז כוכבת, אחותו של יפתח שגרה בחיפה, ארגנה לנו חתונה אצלה בבית. היא הזמינה קרובי משפחה וחברים וגם את הרב שהשיא אותנו ביולי 1951. אחרי כמה חודשים נולדה בכורתנו טלי.

כראלה ויפתח עם טלי וקלה

כראלה ויפתח עם טלי התינוקת

יפתח וקלה

"גבעות זייד" מתפרקת

באותה שנה הקיבוץ שלנו התפרק, בגלל סיבות אחדות:

* המדינה הצעירה שזה עתה קמה, הייתה זקוקה לאנשים מתאימים שיוכלו להקים את המוסדות שלה בתחומים כלכליים, צבאיים, חינוכיים, תשתיות ובנייה, ולשם כך גוייסו אנשים שחיו כבר שנים בקיבוצים ובמושבים ורכשו ידע, ביניהם גם חברי "גבעות זייד".

* עם העלייה הגדולה של ניצולי שואה ועלייתם של עולים מצפון אפריקה הוקמו ישובים בנגב ובהרי ירושלים שבהם יישבו את העולים והיה צורך להדריכם. ובין האנשים שגוייסו ועסקו בהדרכתם היו גם חברים מ"גבעות זייד".

* בנוסף, בתקופה הזאת ל"גבעות זייד" לא היו קרקעות מתאימות לחקלאות (הגבעות התאימו רק לגידול כבשים). בשנים 1948-1950 התפנו בעמק יזרעאל האדמות של הערבים שברחו. היה רעיון להוסיף אדמות חקלאיות הקרובות לקיבוץ "גבעות זייד" על-ידי החלפת שטחים עם יישובים אחרים באזור, אך אף יישוב לא הסכים לוותר על השטחים שלו והמוסדות עדיין לא היו בעמדה שיכלו להכתיב.

מכל הסיבות הללו ובגלל סכסוכים פנימיים שפרצו בין החברים התחילה עזיבה, וגם מי שלא עזב ראה שאי אפשר לגדול ולהתפתח.

מספר החברים ב"גבעות זייד" פחת מאוד. התנועה שלנו – חבר הקבוצות – ניסתה לחזק את "גבעות זייד" על-ידי צירוף קבוצות צעירים שונות: ניצולי שואה, קבוצה מארגנטינה, נוער מצ'כיה. המחשבה הייתה שהחברים הוותיקים יצליחו לקלוט את החדשים אבל זה לא עבד. הם היו צעירים מאיתנו, הרגישו לא מתאימים לנו ולא השתלבו, ועברו לקיבוץ אור הנר. האחרונים שנשארו ב"גבעות זייד" היו בני משפחת זייד – יפתח ואני, יוחנן עם צביה וילדיהם, גיורא ובת שבע עם בנותיהם, וציפורה.

פירוק הקבוצה ועזיבת המקום גרמו לזעזוע ומשבר עמוק, חמור ביותר, אצל כולנו בני זייד. במשך כל שנות קיום קיבוץ "גבעות זייד", השתלבה המשפחה בעשייה, בביסוסה, בגידולה ובצמיחתה של הקבוצה, כל זאת למען המשך קיום מטרותיו של אלכסנדר אביהם, והם עשו זאת בכל מאודם ונפשם.

שובנו לבית העזוב בשייח אבריק

התלבטנו בשאלה לאן נפנה? להתחיל במצבנו חיים במקום אחר? קיבוץ? מושב? קבוצה?

ואז יוחנן וצביה החליטו לחזור לבית הישן בשייח אבריק.

הם שאלו אותי ואת יפתח: "ומה אתכם"? אני הייתי בהריון בחודש שביעי, בלי מקום ובלי כלום, והחלטנו גם אנחנו לחזור לבית הישן שאליו כבר עברו קודם לכן גם גיורא ובת-שבע עם הבנות.

חזרנו לבית שנהרס לאחר ששימש את הפלמ"ח לאימונים וגרנו בבית כך: יפתח ואני בצד אחד; יוחנן וצביה עם שני ילדיהם, אלי (אלכסנדר) בן השלוש ואיריס בת החצי שנה בצד שני; גיורא ובת-שבע עם הבנות אלכסנדרה, אחינועם וסמדר בקומה השנייה; ובאמצע האם ציפורה.

גיורא, נישא לבת-שבע, בת למשפחה תימנית שהגיעה לארץ בתחילת המאה ה-19 והתגוררה בכרם התימנים בתל-אביב. בתחילת 1941 הוא גוייס לפלמ"ח ולאחר פירוק הפלמ"ח התגייס לשירות הש"י (שירות הביטחון החשאי). עם קום המדינה שירת גיורא במשרד הביטחון במחלקה הערבית, אך כל השנים האלו הוא היה גם חבר בקיבוץ "גבעות זייד". האחות כוכבת כבר נישאה ועברה להתגורר בחיפה.

התחלנו לתקן את הבית.

המצב הכלכלי, החברתי והמשפחתי שלנו בכלל ושלי בפרט השתנה בכל המובנים בצורה קיצונית.

עד עכשיו הייתי חלק מקבוצה. מילאתי תפקידים, הייתי בעלת אחריות בענפי המשק השונים, נותנת ומקבלת כמו כל חברי הקבוצה. כעת, אני צריכה לדאוג למשפחה ולכל הקשור לחיי היום-יום.

בנוסף לאלה היה מצבנו מיוחד. יפתח ואני – אנו משפחה חדשה. בקיבוץ היינו זוג טרי ועברנו לגור בחדר משותף. עכשיו, כשחזרנו לשייח אבריק ואני בחודשי ההריון האחרונים (חודש שביעי), מודאגת לגבי העתיד הקרוב כשהכל עומד להשתנות.

עברו חודשיים ואני אמא של תינוקת! יפתח – אבא!

גיסותי, צביה ובת-שבע, כבר אימהות מנוסות, אך עסוקות במשפחותיהן, אמנם יכולתי לפנות אליהן לקבלת עצה והדרכה אך הרגשתי די בודדה – סגורה בחדר היחיד, מניקה, מטפלת בתינוקת, מכבסת, מייבשת על תנור הנפט היחיד בחדר שעליו אני גם מבשלת.

יפתח עסוק בהבאת פרנסה ובכל הנדרש בבית.

אנו שלוש משפחות בשייח אבריק. רחוקים מחברה, מאספקה, מעזרה רפואית.

כלי הרכב היחיד שמשרת את כולנו, הוא אותו אופנוע בריטי ישן של יפתח.

ידידינו עזרו לנו בקיום הכלכלי. מיענקליה קוטב (קוזלובסקי) שכבר התיישב בבית-לחם הגלילית קיבלנו פרה (בהשאלה) ופרגיות במתנה, ויענקליה אמר לנו: "תחלבו את הפרה עד שתהיה לכם פרה משלכם"... כך עברנו את החורף הקשה של שנת 1951.

המאבק על הזכויות שלנו כיישוב חקלאי

כאמור בקיבוץ "גבעות זייד", היוותה משפחת זייד חלק משמעותי. כל הרכוש הפרטי של המשפחה, האדמות, הציד, בעלי החיים, כל אלה נשארו בקיבוץ. בשעה שהמשפחה עזבה וחזרה לבית בשייח אבריק, לא רצו הבנים לקחת את הרכוש מהקבוצה שנשארה במקום. הם לא לקחו לא אדמות, לא ציוד ולא בעלי חיים, כי רצו שהקיבוץ ימשיך להיקרא ע"ש זייד ולכן חזרו לשייח אבריק בידיים ריקות וללא אמצעי קיום. בנוסף, הבית בשייח אבריק שימש את הפלמ"ח לאימונים וכשחזרנו אליו היה הכרח לתקן הכול וליצור תנאי מגורים למשפחות. הבנים פנו למוסדות כדי להביא להכרה בזכויותיהם למקום ולקבלת תנאים מתאימים לחיים במקום. מאז שחזרה משפחתנו המורחבת והצטרפה לציפורה בשייח אבריק נאבקנו על זכויותינו והכרה בנו כיישוב חקלאי.

1939 - ז'י"ז 'ענ fe

13/10 13/10

בני'ן'ם

מכונות אקודה

[illegible]

היו אלה שנות הצנע בארץ, שנות העלייה הגדולה, היה למי לדאוג בארץ, לאו דווקא לבנים של זייד. האמא והבנים פנו למוסדות ואלה הפנו אותם – לנגב!

אמרו לנו: "תקבלו כמו העולים החדשים 20 דונם ותוכלו לפתח משק חקלאי"... אבל יפתח אמר להרצפלד שהיה אז ראש מחלקת ההתיישבות בסוכנות (אחרי שסוף סוף הגיע אליו): "כשאנחנו באנו לשייח אבריק אז פה היה הנגב... כאן לא היה כלום, אבל לפחות מגיעות לנו הזכויות ההיסטוריות".

ומאז התחלנו להתרוצץ בין המוסדות, לבקש תקציבים לפיתוח המשק. נשארנו כאן עם השטחים שנעזבו לאחר שהארגנטינאים עזבו לאור-הנר, ואנחנו בכלים שהיו לנו התחלנו לעבד חלק מהשטחים שהיו קרובים יותר לבית. בלי תקציבים, בלי זכויות, בלי כלים – רק מעבודה עצמית!

בעניין העזרה מהמוסדות לא התקדם שום דבר עד שמשה דיין נהיה שר החקלאות. משה היה חבר ילדות של גיורא, (אחיו של יפתח) ובהמשך השתתפו שניהם ביחד בכל הפעילויות הביטחוניות. פנינו אליו והוא רצה לעזור ושלח מטעמו את גד יעקובי, שהיה מנכ"ל משרדו, להכין תכנית לעזור לבנות את המשק. אבל אז משה דיין התפטר מתפקידו כשר החקלאות והתכנית נשארה במגירות.

שר החקלאות שהחליף את משה היה גבתי ויפתח וגיורא פנו אליו. הוא התעלם מהתכניות שהיו ושלח אותם בבושת פנים ואמר: "לא היו דברים מעולם!".

מאז שטלי נולדה (1951) אני בשייח אבריק, עוסקת בקיום המשק בתחומים שבהם ניתן לי לעסוק: הקמת הלול וטיפול באפרוחים ובגידולם, בעזרה ברפת שבה הייתה לנו פרה אחת שאיתה יצאתי למרעה. עבדתי בגן הירק שליד הבית, בבציר בכרם הסמוך לבית, והכנתי ריבות ושימורים, כל מה שניתן היה לנצל מן הטבע.

במלחמת סיני (1956), הגברים – גיורא, יפתח ובייחוד יוחנן (שעסק גם הוא בנושאי ביטחון) מגויסים לצבא ובגמר המלחמה שבים הביתה וממשיכים להיאבק על ההכרה בבית זייד כיישוב.

בתקופה הזאת הגיעו עולים רבים לארץ והיו בסביבה מעברות, וכאשר התחילו לבנות בתים עבור העולים בשנים 1957-1958, ציפורה זייד, שעדיין היו לה חברים מהעלייה השנייה, אמרה להם: "גם אנחנו עולים חדשים, תבנו גם לנו בתים". אחרי כל ההשתדלויות וה"פתקים" היא הצליחה להשפיע ואז קיבלנו הלוואה לבניית שלושה בתים באמצעות סולל בונה, (החברה היחידה שבנתה בארץ).

עד אז גרנו כולנו בבית אחד, שלוש המשפחות שכבר גדלו והתרחבו!!!

שלושת הבתים החדשים היו בגודל 62 מ"ר כל בית. במשך השנים הגדלנו בהדרגה את הבתים בכוחותינו, בכספנו, בחובותינו ותמיד בעזרת חברים... בבית שלנו, החדר השלישי נבנה כשהיו לנו כבר שלוש בנות וטלי הבכורה כבר למדה בתיכון.

המאבק על ההכרה בנו כיישוב נמשך עד שנת 1976. אז פנו האחים זייד לעו"ד מוכר. הוא הביא את הנושא לבית משפט והתקיים משפט נגד מינהל מקרקעי ישראל. למרות החוק התורכי שהיה בתוקף האומר שמי שמעבד את האדמות במשך שנים רבות, האדמה שייכת לו, נאלצו בני זייד להתפשר ולוותר על חלק מהשטחים שהיו ברשותם ועובדו על ידם משנת 1926.

לעומת המאבקים שלנו, במושבים נהלל וכפר יהושע, ומושבים נוספים בעמק יזרעאל, כל מתיישב קיבל כ-160 דונם אדמה.

ירושלים, 25.8.69

לכבוד
ד"ר רענן וייץ
המחלקה להתיישבות
הסוכנות היהודית
י ר ש ל י מ

הגידון: 1) הגדלה התקציב בסכום שקברנו עליו בשביל הציוד המשקי
2) פתיחת צנור מי המשקאה ע"י חברה מקורות

בהמשך לשיחתנו מהיום הדינאי מסאיה לך בכתב כמה פרטים בגידון.

1) בידוע לך הוקצב לנו בזמנו כסף מסוים לקניית ציוד משקי. נוסף על כך נחנה לנו רשימת ציוד ישן מקבוצת גבעות וייץ. הקדמת הציוד האחרון הייתה מוטעית והיא עלינו לרכוש ציוד חדש שקלה ב-2,000 ל"י יותר מחכטף שהוקצב לנו. ציוד זה למעשה כבר נסאא בידיונו אך נמל החובות כבר מנשוא.

2) כל רשת הצנורות והאינסטלציה מותקנים ומסודרים לחשקאה, צלם חברה "מקורות" מסרבה להורים מים בטענה ש "הסוכנות היהודית" אינה פורקת לה חוב ישן העולה ל-6,000 ל"י. בן נסטר לנו שהחברה ורשה גם פכים של 1,500 ל"י בשביל עצם פתיחת צנור המים.

המצב הכספי במשק הוא בכי"רע. גמרנו זה קרוב שלוש יחידות דיוור. קבלנו אמנם הקצבה של 15,000 ל"י לבניה אולם זו עלתה מ-2/2 מסכומם הנ"ל. למען כסות חלק מההוצאות סכרנו כל ראש בקר שחיה ברש חנו ובכ"ף החובות שאנו קומרים בשני "פולל בונה" קריין גדולים לסכביר.

מכל האמור לעיל יזבן לך סהו מצב משקנו העומד כיום ללא רפת, ללא לול ובקיקר ללא מי השקאה המונעים ממנו התפתחות.

סר וייץ הנכבד. בחוספת הקצבה של 2,000 ל"י בשביל הציוד המשקי שלנו ובהשפעתך על חברה "מקורות" לפתח לנו את צנור מי המשקאה יפתח לנו מחדש "פחת הקוה" בסצבנו הכספי הקשה ואסירי חודה נחיה לך ע"ב במאד מאד.

בכבוד רב
ו ב ר כ ה
יפתח וייץ.

משפחות וייץ
בית וייץ
ע"י קריה עסל
י ש מ

מכתבו של יפתח לרענן וייץ
מנהל המחלקה להתיישבות הסוכנות היהודית

חלוקת הנחלה

כאמור, הזכויות כבר הוכרו אך על מנת לקבל חוזה היה צורך להתפשר. ואז שלושת האחים, יפתח, גיורא ויוחנן, מקבלים זכות על חלק מהאדמות. בהסכם שחתמו עם המינהל נקבע כי ההסכם הינו בתוקף למשך 48 שנה כלומר עד שנת 2024 ויש בו הערה שניתן יהיה לחלק את השטח ל-6, כך שכל אב יוכל לחלק את נחלתו לשניים.

סביב החלוקה יש עדיין הרבה מאוד פעילויות: מדידות, מפות, הסכמות על הקביעות. כל זה עלול להימשך הרבה שנים ואולי אז המינהל ישנה את ההסכם.

עכשיו נכנס "שחקן" נוסף למערכה – רשות הטבע והגנים הלאומיים. יש להם מפות מאושרות שהם יכולים להרחיב בשטחים שלנו את הגן הלאומי "בית שערים". אנחנו מקווים שהמינהל יעזור לנו ושחלק מהשטחים וההגעה אליהם יישארו בידינו. גייסנו את המינהל ואת המועצה האזורית יזרעאל למאבק הזה.

עכשיו אנו בידיהם כי יש להם זכות ממלכתית וברגע שנגיע איתם לפשרה נישאר עם אזור המגורים, אך בקשר לשטחים המעובדים אי אפשר לדעת עד איפה יתפרש הגן הלאומי. מדובר בקרקעות ובדרכי הגישה אליהן. כשרוצים ללכת לפסל של אלכסנדר זייד צריכים לעבור דרך שטח חקלאי ואם השטח יופקע לטובת הגן לא ניתן יהיה לקיים שם פעילות חקלאית. בנוסף, עכשיו הוחלט על סלילת כביש ישיר לשטח העתיקות, כביש העובר בתוך השטחים החקלאיים שלנו.

האתר "בית שערים" הינו אתר שאונסק"ו עומד להכריז עליו כאתר מוכר על ידו ורשות הטבע והגנים כבר קיבלו סכומים רציניים על חשבון החלטה זו ונעשו עבודות שיפוץ בשטח עתיקות בית הקברות (שהיה עזוב ולא פעיל במשך שנים רבות).

לאחר מגיעים הרבה מאוד תיירים ומטיילים ובקרוב תתחיל חפירה בגבעה נוספת. הגבעה הזאת נמצאת בין שני שטחים מעובדים של משפחת זייד, מטע פקאנים ושטח שני גדול יותר, שם אמורות להתקיים חפירות של קברים כמו בשטחים האחרים. כל אלה מוסיפים קשיים לנושא החלוקה.

משפחה, לימודים ועבודה כמורה

ב-1957 כבר יש חוזה, אנחנו מוכרים על-ידי המוסדות, כבר יש לנו אדמה רשומה על שמנו אבל אנחנו קטנים – רק משפחה אחת מורחבת. המושבים באזור לא היו מעוניינים לקבל אותנו לארגון, הם לא רצו להתעסק עם "קטנים". פנינו לארגון של המושבים והמושבות הפרטיים שלהם היו גם ישובים קטנים. כשרצינו לבנות או לקנות ציוד, עשינו זאת דרך ארגון הקניות שלהם.

השנה 1957, טלי כבר בת שש והלה בת שלוש ולי נמאס לעסוק רק בעבודות המשק והבית רציתי לממש את הידע שלי והרגשתי שאני מוכנה להשתלב בהוראה.

באותו זמן, בית הספר בקרית עמל שקלט ילדי עולים ששוכנו במעברות הסמוכות אלינו, היה זקוק למורים ואז הציע לי מנהל בית הספר לבוא ללמד שם. אני היססתי ושאלתי את עצמי האם אני מסוגלת לעבור מהוראה לנוער להוראה לילדים קטנים? בני עולים חדשים שאינם יודעים עברית? למרות ההיסוסים התחלתי ללמד בבית הספר. לגבי זו הייתה התמודדות חדשה כמורה. הכיתות היו צפופות ועמוסות (מעל 50 תלמידים בכיתה), והילדים שלא הבינו את שפתי טיילו מתחת לשולחנות והיה עלי למצוא דרכים יצירתיות לקרב אותם ולהביאם לקשר עם ילדי הארץ כי באותה כיתה למדו גם ילדי הארץ, בניהם של המורים שלימדו אז ב"אורנים".

לגבי היה זה אתגר שהייתי אמורה להתמודד אתו, ללא הכנה, הכשרה או ניסיון קודם. ידעתי שאם אשתמש במה שאני מכירה ויודעת היטב – נושא הטבע והסביבה הקרובה – אוכל לקרב את כל התלמידים ללמידה ולפעילות משותפת. יחד למדנו להכיר את שמות העצים והצמחים, התבוננו בשינויים שחלים בטבע, ולמדנו להשתמש במה שהטבע מאפשר ומעניק. בכל מה שעשיתי בכיתה נהייתי משיתוף פעולה מלא של האימהות ובמיוחד – האימהות של ילדי המעברות. הן עזרו, השתתפו, הביאו עוגות גדולות למסיבות כיתתיות ועשו הכול על מנת שהילדים ירגישו שייכים.

באחד הימים ביקר אצלי בכיתה מפקח מטעם משרד החינוך והציע לי להשלים את לימודי לתואר מורה מוסמכת, ההצעה הזו התאימה לי במצבי כאמא לשתי בנות קטנות.

החלטתי שעלי להמשיך את המסלול שהתחלתי בו כמורה לבני הנוער ולהתקדם על מנת לקבל תעודת הוראה שתאפשר לי ללמד בבית ספר כמורה מן המניין.

התעודה שקיבלתי בירושלים ציינה רק את מה שלמדתי שם אך ללא ציונים ולכן לא יכולתי להיות מורה מן המניין.

פניתי לבית-הספר למורי כפר שנפתח בנהלל והתקבלתי ללימודים שם.

השארתי את יפתח, שעבד אז בשלושה מקומות, עם הבנות הקטנות. כל בוקר הוא הסיע אותי על גבי האופנוע הידוע, לסמינר למורי כפר בנהלל ובערב היה אוסף אותי הביתה. החברים בנהלל שראו אותו יום-יום מביא אותי שאלו אותו בצחוק: "למה לך להביא ולהחזיר את כרמלה כל יום? קח אישה אחרת!" ויפתח ענה להם: "בעוד שנה היא תכניס לי 100 לירות בחודש" ... ועוד הברקה שלו: "שתי מורות ואני מסודר!"

הלימודים נמשכו קצת יותר משנה ואז נבחנתי בעשרה מקצועות וסיימתי בהצלחה. אחת מהתלמידות בסמינר הייתה בתיה שלו (בן ברק) אמו של מאיר שלו. בתיה ז"ל, הייתה חברתי הטובה עד יום מותה.

במקביל לתקופת לימודי, נבנה הבית החדש שלנו. יפתח טיפל בכל נושא הבנייה, בחר בעצמו את החרסינות ואת כל האביזרים הדרושים, אני לא הייתי מעורבת בכלל.

כאשר סיימתי את הלימודים "קיבלתי" את הבית החדש, 62 מ"ר. בעיני זה היה ארמון שבו היו שני חדרי שינה! הרי לפני כן הצטופפנו ארבע נפשות בחדר אחד עם מטבחון פצפון.

המדרשה ההדוֹשֶׁנִית לַמּוֹרֵי כֶּפֶר
נַחֲלָל

תעודה

מס' 44

אחל"ק

מדינת ישראל כראות
השתתף/פה בקורס להשתלמות מורי כפר
שנערך בשנת הלימודים תש"ח במדרשה בנחלל והשתתף/פה במקצועות:

מדיניות	עברית, דקדוק, נקוד ותחביר
מסבולוגיה	חנך
טבע וצמח	טפחות עברית
מלאכת יד וציד	היסטוריה עברית
	ידיעת הארץ

מדינת ישראל
משרד החינוך והתרבות

תאריך: י"ב באחל"ק, תשי"ח
27.8.58
מספר התיק:

נחלל, י"ב באחל"ק, תשי"ח
2.8.58
מזכיר המדרשה

לכבוד
מר (ח)
כרמלה זייד

א. ג. נ.

- הנני להודיע, כי בבחינות-הגמר במדרשה למוֹרֵי-כֶּפֶר ב נחלל
שנערכו בשנת קיץ תשי"ח - הטגה אח הודעות הבאות:
1. חיבור טוב (8) 8. מסבולוגיה טוב מאד (9)
 2. דקדוק טוב (8) 9. תדקוביה טוב מאד (9)
 3. חנך טוב מאד (9) 10. טפחות עברית כללית -
 4. חירות עברית טוב (8) 11. גאוגרפיה כללית -
 5. דברי-ימי-ישראל טוב מאד (9) 12. הטבח וההנדסה -
 6. מולדה - 13. טבע -
 7. - - - - 14. מדע כללי טוב מאד (9)

בכבוד רב

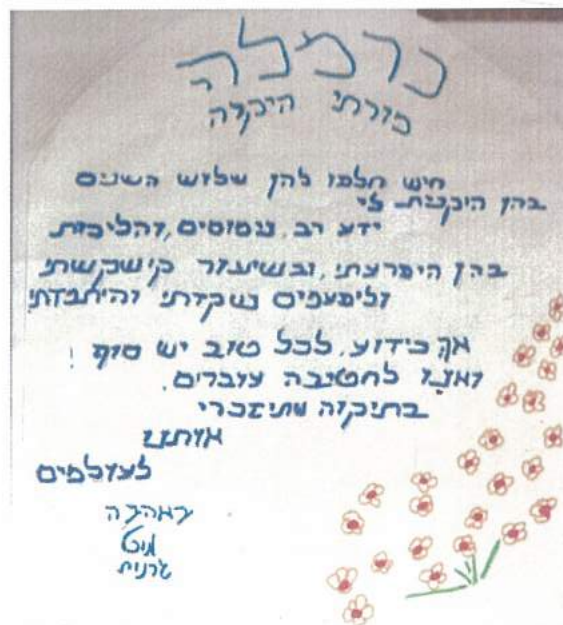
מנהל המחלקה לבחינות

ש/כש

תצורות הסיום

והציונים של מנהל

התחלתי לעבוד כמורה מן המניין בבית הספר היסודי בקרית עמל, עם התמחות בחשבון. לימדתי בו כל השנים עד יציאתי לגימלאות. אהבתי מאד את עבודתי ואת הילדים והם אהבו והעריכו אותי.

אני עם תלמידי

בשנים הראשונות, לאחר שהתחלתי ללמד, עדיין עזרתי ליפתח במשק. מהחלב עשיתי גבינות, מהפירות ריבות, כבשתי זיתים וניהלתי את משק הבית. בערב הייתי מכבסת את המכנסיים של הבנות ולמחרת לבשו אותם, לא היו אז לכל ילדה 20 חולצות בארון... הכל נעשה בקשיים, יפתח היה מסיע שלושה ילדים על האופנוע שלו לחוג.

ב- 1960 נולדה בתנו הצעירה ניצן.
לקחתי שנה אחת חופש מההוראה
ונשארתי איתה בבית.
באותה שנה הגדלנו שוב את הבית
גם הפעם בכוחות עצמנו.

נ'31

יכולנו לעזור לחברים שלנו, כי היה לנו מזון שיכולנו לחלק.
לגיורא היה ג'יפ מטעם משרד הביטחון ויפתח ויוחנן היו נוסעים איתו בשדות וצדים ארנבות
וכך היה לנו הרבה בשר שלא ניתן היה לשמור אותו. הלכנו לרחוב הבונים וחילקנו לחברים
שלנו כל מה שאפשר היה.

כאשר שאלו אותי איך זה ששלושה אחים חיים ביחד? אני תמיד עניתי: "הנה משפחה שכל
הבנים נשארים ביחד באותו המקום וממשיכים את השאיפות של אבא ואמא שלהם".
אני הייתי אחת משלוש כלות ותמיד אמרו שאני זו שמחזיקה את המשפחה!

סבתא ציפורה עם נכדותיה – טלי, קלה וניצן

יפתח – 1920–2006.

יפתח ואני היינו נשואים במשך 55 שנים! הקשר בינינו היה מופלא. החיים עם יפתח והחיים אחרי יפתח הם לא אותו דבר... מאז שיפתח נפטר אני מרגישה זקנה. יפתח היה גבר יפה תואר, בנוי לתלפיות, חסון, חזק, ספורטאי מעולה שהתמודד בתחרויות בכל ענפי הספורט והיה אלוף הארץ באגרוף. הוא היה רוכב מהולל ולימד בהמשך את הנכדים לרכוב על סוסים.

יפתח מלמד את טלי לרכב

הוא היה חקלאי בנשמתו. בשנותיו האחרונות הוא חלה במחלה ניוונית (פרקינסון) ולמרות שחלה במחלה קשה הוא התמודד איתה בגבורה והמשיך לעבוד במשק עד שהמחלה התקדמה בצורה כזאת שהקשתה עליו לתפקד.

אני הגעתי לגבעה שלנו כנערה בת 19, יפתח גידל אותי, חינך אותי. ואני – מה הייתי בלעדיו?

לא רק אותי יפתח גידל, הוא חינך ונתן לנערים רבים כיוון לחיים. כל מי שהיה לו צורך בתמיכה מצא אותה אצלו. הייתה לו השפעה עצומה על הנערים שאותם חינך לעסוק בספורט.

כששאלתי פעם בת של חברים שלנו: "את זוכרת את יפתח?" היא ענתה לי:

"מי שראה את יפתח פעם אחת, לא יכול לשכוח אותו!"...

אחד מבני טיפוחיו של יפתח היה דרור כהן. דרור ברח מהבית בגיל עשר ו"אומץ" על-ידי יפתח בדרך אופיינית לו.

אלו הם דברי ההספד שנשאה בתו של דרור, שני כהן, על קברו של יפתח:

אני שני, בתו הבכורה של דרור כהן,
מבקשת לומר לך כמה דברים בשמו, כי כמו שאתה יודע,
אבא הוא מסוג האנשים שאת ראשיתו נוצר.
אך יש כמה מילים שחשוב לי שתשמע.
וצכיו אני מדברת בשם אבא:
יפתח היקר, לא רציתי להאמין שהיום הנה ימי,
אך הנה אני צומד כאן צכיו למוסף, בפעם האחרונה.
בהלדמות לו, אני רוצה לומר לך תודה.
תודה שהיית שם תמיד בשבילי – איתן וחזק.
ידעתי תמיד שיש לי לאן לברוח, ושיש מי שידאג לי,
ייתן ויצלח.
היית למורה דרך השוכן בתוך ליבי, היית לי חבר אמיתי,
היית לי כאבא.
ילד שדה שובה, שבין צדרי הצאן קופץ ומתרוצץ.
הילד הנצחי שאף פעם לא גדל, ותמיד לספר חוויות
וסיפורים חזרים.
תודה על כל מה שנטעת בי, על החוויות והלכרונות
שעצמם לא אשכח,
על היד האוחלת בידי ואותי מובילה בדרכי.

ליום ההולדת ה-70 של יפתח,
כתבה מיצי אלעזר שנישאה לדרור אחיינה של כרמלה, שהיה בן טיפוחיו של יפתח,
והיא עצמה טופלה בילדותה על ידי כרמלה –

לִּיפְתָח

יש לי הרגשה

יש לי הרגשה שלכל אחד מן

היושבים כאן

יש יפתח משלו.

לבנות – אתה אבא יפתח

לנכדים – אתה סבא יפתח

לכרמלה – שותף לחייך

ולרבים – הטוב שבחברים.

ואני רוצה לספר

אליה יפתח אתה בשבילי:

יפתח "שלי" אינו המתאכרץ

המהולל שצליז מספרים

ואם לא הי'ד שרכב על חמור

בין "שייח אברק" ו"בית שצריט"

אל הכביש ואל הלימודים.

יפתח שאני מכירה הוא האביר

על האופנוע

שהיה מוכן מרחקים למנוע

כדי להפגיש אותי ואת דרור

שלמד ב"כדורי".

אם באתי ביום שישי אחרי
הלימודים

או ביום ראשון (במקום
לימודים)

עצובה או סתם מצוהרחת

כי אני לבד!....

יפתח והאופנוע היו מיד לצדי

מוכנים ומזומנים

אל דרור אותי להוביל.

ודרור, כמובן, חלם כחוק

אופנוען להיות

ואורי רצה לך לדמות

ומתאכרץ להיות

ושרון החליפה לך את השם

וקראה לך: אבא יפתח,

כאשר השארנו את שלושתם

איתך ועם כרמלה

ויצאנו ל"ירח דבש".

הוצאנו תפוחי אדמה

קטפנו שקדים

חיפש(נו) מטבחות

ירדנו לבית שצרים

והכל תחת הנושא:

"אהבת האדמה והמולדת"

והכל לווה בסיפורים על ימים

משכבר ועל אנשים קשי-יום

הבטוחים בדרכם, ואשר בקרת

הפריחו את זה המדבר.

על אבא אלכסנדר

שמצא חרסים וזיפה בית כנסת

ולא נח ולא שקט

ואל עמלו הניח

עד שהזיצ לאדם המתאים

שימשיק לחקור ולתהות למקור..

סיפורים סיפורים שמצולק לא

ציופתי לשמוע

כי הכל נשמע אמיתי ונכון.

בלי פאתוס, בפשטות ונוצט

שמעתי איך חרשו בדמם

מדינה במלחמת התיכון

והיא שלי... ואני לה חייבת

ושקודת היתה כאן אדמת בור

והיום היא אדמת מולדת.

סיפורים שאנחנו, יפתח, אליק

קושרים.

ובימים טרופים אלה

טרופים וקשים

שבהם נדמה כמו נבל החלום

הם שצולרים לי לנאצ, באהבה,

בשורשים.

ולבאמין

כי גם אם יבש החלון

וכמעט התכזה

ובלכותם של כל אותם האנשים

שצליהם מפיק שמענו,

התחלקו מאד בשורשים באדמה

שלונו

וצוד ימשיק ויהיה כאן ען פורח.

והיום נשם יחדיו כולנו

ונאחז לשניכם יום הולדת שמח!

המקום הזה שלנו, גבעת זייד, תמיד משך מטיילים. חברים ואחרים היו מגיעים להתארח, לשמוע סיפורים וציפורה הייתה הולכת איתם לפסל של אלכסנדר.

אחרי מלחמת ששת הימים בשנת 1968 ציפורה נפטרה וכיום טלי שלנו, נכדתה, ממשיכה במסורת ומארגנת סיורים היסטוריים במקום.

הבנות שלנו גדלו, למדו, נישאו והקימו משפחות:

טלי נישאה לניר רווח ונולדו להם שני בנים, גל ויהב, ובת – זוהר.

הלה נישאה לידי בצר ונולדו להם שתי בנות, רוני ונועה, ובן – גיא.

ניצן נישאה לדורון קציר ונולדו להם שלושה בנים, אילון והתאומים – איתי ונועם.

נולדו לי גם נינים. לטלי נולדו שני נכדים בנים לגל – שחר ואורי.

להלה נולדה נכדה, הבת של נועה, ושמה עומר.

אפילוג

יש כל-כך הרבה שבילים שאדם צעיר, או משפחה, עושים.

את רוב השינויים בחיים שלי עשיתי בגיל ההתבגרות.

עליתי לארץ, עברתי ממשמר השרון לדגניה ב', מדגניה ב' לשייח-אבריק.

מאז שבאתי ארצה חייתי את רוב חיי במסגרות שנוצרו כאן בארץ.

לימים נישאתי, הקמתי משפחה, למדתי הוראה בסמינר,

לימדתי שנים רבות והשתלבתי בחיים בארץ במלואם.

על השאלה – האם אני אופטימית, לאחר כל-כך הרבה שנים בארץ,

ולאחר כל מה שעברתי, אני יכולה לומר בביטחון –

שאני מאוד אופטימית, ויחד עם זאת ריאליסטית.

בימים אלה, כאשר תורכיה מתנכלת לנו ומצרים רוצה להתנתק מאיתנו,

לא נפלתי ברוחי.

ואני אומרת – זה יעבור.

אני מאמינה במי שאנחנו,

ביכולת שלנו, בכך שאין לנו ברירה אחרת.

זה מקומנו.

ומי שמתייאש והולך – מפסיד !

מי שאין לו שורשים – לא הקה את שורשיו !

צץ האספה פא כראפה - מצד אהא פא

Ester

Miniam Faiga Moshkovitz & Yitzhak Hirsh Silberman
Born 1870 Passed away Dec. 9, 1939 Lenczyca
Born 1802 Murdred at CHELMNO

Hinda & David Rabinovitz
1889-1942

1889-1942

Murdred at CHELMNO
Deported to PODMEVITZ
Murdred at AUSCHWITZ

Pearl & (?)
Druker
Perished in the
LODZ GHETTO

Son

Sava & Abraham
Israelovitch
Perished in the
VOLOCHBEK GHETTO

Jacob Rachel

Ether & Abraham
Pruys
Murdred at CHELMNO

Sava

Michael & Haya
Silberman
Born 1902
Perished in the
WARSAW GHETTO

Son Daughter

February 18, 1948

Rivka
28 years old
Murdred at
CHELMNO

Haim Vahale
Pl. 7, 1939
Lenczyca, Poland

Sava Hutz Morris Silberman
3/10/72 1/7/02 2/18/09 - 9/27/92

August 6, 1950

Elinor Schumow Harry
9/15 3/15/50

David
9/14/88

Joshua
6/28/84

David Nives Miniam
8/25/84 - 8/21/00 9/10/91

Marisa Rose
4/26/99

December 15, 1951

Karola

Katriel
1926-1942
Murdred at
CHELMNO

Nitzan Dron
Katzir
10/15/85

Hila Yadi
Betzer
8/12/54 12/20/52

Teli Nim
Rave
12/15/51 11/ /49

Eynat & Gai
9/15/2002 5/1 /82

Yehav
3/4/84

Zohar
3/4/84

Rony
11/24/77

Guy
7/23/88

Eylon
5/17/01

Noam
1/17/07

Etay

Shohar
9/27/06

Ori
3/19/10

Omer
7/1/07

תמונות משפחתיות

טלי, לואר בתה, יהב בנה וחברתו ד'רדרה

לואר, בתה של טלי, ותואר בעלה

ניר רווה עם טלי

צינת, אחת של טלי, ובנס - שחר

טלי, בנה של טלי,
ובניו - הנכדים שחר ואורי

האָה וידי בצר

האָה בצר

ידי בצר עם הבן א'א

האָה, נואה, רוני וידי בצר

הנ'נה - צואר צאור, בתה של נואה בצר

דורון קציר

ניצן ודורון קציר

נוצם ואיתי, בניהם התאומים של ניצן ודורון

איילון, בנם של ניצן ודורון

דורון ונוצם קציר

סיפור זה נכתב בסגנונו ובאחריותו של המספר.
הסיפור יצא לאור במסגרת שירות "סיפורי חיים", יד שרה.

ירושלים, תשע"ג 2013

במימון העמותה "זיכרון, אחריות ועתיד".

ראיון: לילי אדלמן
עריכה: יעל ליכטר ושרה'לה חי
עיצוב גרפי: נורית בן-צבי

יד שרה

שדרות הרצל 124 ירושלים 96187

טלפון: 02-6444683

